

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “พลวัตการออมทรัพย์เพื่อการพึ่งตนเอง ของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดนครสวรรค์” (The Saving Dynamics for Self-Reliance of Farmer's Households in Sufficiency Economy Model Villages: A Case of Nakhonsawan Province) ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องใน 4 ประเด็นสำคัญตามลำดับได้แก่

1. แนวคิดการออม (Saving)
2. ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Theory) และหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Best Practice Model)
3. แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง (Self-Reliance Concept)
4. ระบบเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทย
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการออม (Saving)

ความหมายของการออม

จากการทบทวนวรรณกรรม ได้มีนักคิดมากมายที่ให้ความหมายของการออมไว้สรุปได้คือการออม (Saving) หมายถึง การเก็บสะสมเงินที่ละเล็กทีละน้อยให้พอกพูนขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ซึ่งการออมส่วนใหญ่มักจะอยู่ในรูปของเงินฝากกับธนาคารหรือบริษัทเงินทุน เมื่อเวลาผ่านไปจะได้รับดอกเบี้ยหรือเงินปันผลเป็นผลตอบแทน แต่ถ้าใช้วิธีการอื่นๆ เช่น การซื้อทองคำเก็บไว้ อาจเป็นทองรูปพรรณ หรือทองคำแท่ง หรือซื้อที่ดิน ซื้อพันธบัตรรัฐบาล หุ้นกู้ หรือหลักทรัพย์อื่นๆ ก็จะเข้าลักษณะของการลงทุน (ศุภศักดิ์ เงามประเสริฐวงศ์, 2551)

สมาคมักวางแผนการเงินไทย (2552) ให้ความหมายการออม คือ การยอมเสียสละที่จะไม่ใช้จ่ายในวันนี้ โดยเลือกที่จะเก็บสะสมเงินให้เพิ่มพูนมากขึ้นสำหรับใช้จ่ายในวันหน้า ทำให้ทรัพย์สินและความมั่งคั่งเพิ่มสูงขึ้น ขึ้นกับปัจจัยหลายประการ เช่น อุปนิสัยการใช้จ่าย รายได้ราคาสินค้า ดอกเบี้ยเงินฝาก เป็นต้น

กลุ่มงานคุณภาพการเงินการออมและการลงทุน สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง (2552) อธิบายว่า การออมคือการออมทรัพย์ของครัวเรือนจะมีความสัมพันธ์อย่างมากกับรายได้ (ที่นำไปหักภาษีออกแล้ว) สามารถจับจ่ายใช้สอยได้จริงและการบริโภคของครัวเรือนส่วนที่เหลือจึงเก็บออมไว้เป็นเงินสะสมเรียกว่าการออมทรัพย์สามารถเขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\text{รายได้ที่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้จริง} = \text{ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค} + \text{ปริมาณเงินออม}$$

สุทธิพันธุ์ บงสุนันท์ (2548) กล่าวถึง ความหมายและประโยชน์ของการออมไว้อย่างชัดเจน อธิบายได้ว่า การออมเป็นความหมายทางเศรษฐศาสตร์ที่ว่าด้วยการประหยัดหรือการออมนั่นเอง ในส่วนของการออมเงิน นอกจากจะมีประโยชน์ต่อผู้ออมทุกคน ช่วยลดความเสี่ยงในการดำรงชีวิตยามฉุกเฉิน ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และเพื่อสร้างความมั่นคงในอนาคตแล้ว การออมยังมีประโยชน์ต่อประเทศชาติ ทั้งในด้านการขยายตัวและการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

ชานด์ (S.N.Chand, 2006, p.308) กล่าวถึงการออมและกำหนดการออม (Saving Schedule) ว่ากำหนดการออมของบุคคลจะเกิดขึ้นโดยผันแปรตามปัจจัยสำคัญคือ อัตราดอกเบี้ย (Rate of Interest) หรือรายได้ของบุคคล (Income)

จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes, 2006) นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญชาวอังกฤษ ผู้คิดทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ (Modern Economics Theory) ซึ่งเป็นรากฐานของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์อย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ผลจากการศึกษาทำให้เคนส์ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการออมและการลงทุนว่า การตัดสินใจในการลงทุนและการออมมีความสัมพันธ์กับอัตราการขึ้นลงของดอกเบี้ย (Interest-Inelastic) โดยได้อธิบายไว้ว่า บุคคลจะมีการออม (Savings) สูงขึ้นเมื่อมีรายได้เพิ่มขึ้นมากกว่าการพิจารณาจากอัตราดอกเบี้ยในระบบการเงิน และเช่นเดียวกับการลงทุน (Investment) จะมีอิทธิพลจากความคาดหวังอันจะก่อให้เกิดประสิทธิผลทางธุรกิจการเงิน (The Marginal Efficiency of Capital) มากกว่าการคำนึงถึงอัตราดอกเบี้ยด้วยเช่นกัน อนึ่ง ผู้วิจัยมีทัศนะว่าแนวคิดดังกล่าวเมื่อนำมาใช้ในการอธิบายพฤติกรรมการออมของชาวไทยกลับไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากพบว่าไม่ว่าชาวนาจะมีรายได้เพิ่มขึ้นหรือลดลง พฤติกรรมการขาดเหตุผลในการใช้จ่ายเงินก็ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ในแบบจำลองความคิดของเคนส์ (2006) ยังเสนอว่าการลงทุนเพิ่มเติมมักจะช่วยให้การจ้างงานเพิ่มขึ้น และช่วยให้ระดับรายได้ทั้งหมดสูงขึ้นด้วย ซึ่งจะเป็นผลกลับไปทำให้ความต้องการสินค้าบริโภคสูงขึ้นด้วย ด้วยวิธีนี้การลงทุนจะช่วยกระตุ้นให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและทำให้ความมั่นคงของประชาชาติสูงขึ้น และในที่สุดความมั่งคั่งก็จะเกิดขึ้นในกลุ่มคนยากจน (Trickle Down Effect) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ข้อด้อยของทฤษฎีนี้ คือ การไม่สนใจต่อเครือข่ายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ มองข้ามอำนาจทางการเมืองของบรรษัทข้ามชาติไม่สนใจสถานการณ์การเมืองและไม่เห็นความสำคัญของความสูญเสียทางสังคมและทางนิเวศวิทยาที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจก่อขึ้น (Ralph T. Byrns and Gerald W. Stone, 1981)

นอกจากนี้ทฤษฎีดังกล่าวยังมีปัญหาอย่างมากในการนำมาใช้กับการพัฒนาในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลอย่างมากต่อกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตของชาวนานอกจากนี้แนวคิดการออมตามทฤษฎีการบริโภคที่สัมพันธ์กับรายได้สมบูรณ์ (Absolute Income Theory of Consumption) ของเคนส์ที่อธิบายไว้ว่า การบริโภคที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาใด (C) มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับระดับรายได้สมบูรณ์ (Absolute Income) ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนั้นภายหลังหักภาษีแล้ว (Yd) โดยเขียนเป็นสมการได้คือ (ฐิติพร ศรีชัยชนะ, 2549, หน้า 10 -11)

$$C = a + bY_d; a > 0, 0 < b < 1$$

จากสมการอธิบายได้ว่าถ้า Y_d สูงขึ้น C จะสูงขึ้นด้วย จะสูงเท่าใดขึ้นกับค่าของ b ซึ่งมากกว่า 0 แต่น้อยกว่า 1 หรือเมื่อรายได้เพิ่มขึ้นการบริโภคก็จะเพิ่มขึ้น แต่การบริโภคจะไม่เพิ่มขึ้นในสัดส่วนเท่ากับการเพิ่มของรายได้ โดยจะเพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลงนั่นคือ อัตราการเพิ่มขึ้นของการใช้จ่ายในการอุปโภคต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้นในหน่วยหลังๆจะน้อยกว่าอัตราการเพิ่มขึ้นในหน่วยแรกๆ เมื่อรายได้เพิ่มขึ้น ความโน้มเอียงเฉลี่ยในการอุปโภคบริโภค (Average Propensity to Consume: APC) จะมีค่าลดลงเรื่อยๆ แต่ไม่เท่ากับศูนย์ เป็นผลให้ช่องว่างระหว่างรายได้และการบริโภคเพิ่มขึ้น และช่องว่างดังกล่าวนี้คือ การออมซึ่งหมายถึงรายได้สุทธิที่เหลือจากการใช้จ่าย ก็ยากที่จะนำมาใช้อธิบายกรณีชาวนาไทยด้วยเช่นกัน สรุปได้ว่าการออมในความหมายของเคนส์ จึงสัมพันธ์กับรายได้สุทธิของบุคคล เมื่อบุคคลมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นการออมก็จะเพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนของรายได้

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปความหมายของการออมได้ว่าเป็น การเก็บสะสมทรัพย์สินมีค่าต่างๆ ให้เพิ่มพูนมากขึ้น อาจเป็นรูปของเงินออม หรือสินทรัพย์อื่นๆ ที่หาได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคแล้ว เพื่อเก็บไว้เป็นหลักประกันความมั่นคงในอนาคต

สถานการณ์การออมของประเทศไทย

กล่าวได้ว่าในด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจการออมเป็นรากฐานและเป็นปัจจัยสำคัญ กำหนดการลงทุน โดยการออมจะทำงานร่วมกับแรงงานและเครื่องจักรที่มีคุณภาพรวมทั้ง การบริหารจัดการที่ดี ซึ่งจะช่วยเพิ่มความสามารถในการผลิตและการจ้างงานหรือทำให้เศรษฐกิจ ของประเทศเจริญเติบโตได้ ส่วนในด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจพบว่า การออมช่วยลดผลกระทบ จากความผันผวนทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการออมในระดับสูง จะทำให้การลงทุนในประเทศ ไม่จำเป็นต้องอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศมากนัก ดังนั้นหากมีการพึ่งพิงเงินทุนจากต่างประเทศ ในระดับสูงและต่อเนื่อง รวมทั้งนำเงินออมไปลงทุนในโครงการที่ไม่มีประสิทธิภาพแล้ว ย่อมนำมาสู่ การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจได้ง่ายดังกรณีวิกฤติปี 2540 กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษปี 2530 คือระหว่างปี พ.ศ.2530-2539 เศรษฐกิจไทยมีการเติบโตรวดเร็ว โดยขยายตัวสูงเฉลี่ยร้อยละ 9.5 ต่อปี เนื่องจากการขยายตัวสูงของการลงทุนทั้งจากภาครัฐและเอกชน โดยมีสัดส่วนการลงทุนเทียบกับจีดีพี เพิ่มขึ้น จากร้อยละ 27.9 ในปี พ.ศ.2530 เป็น ร้อยละ 41 ในปีพ.ศ.2539 ตามการขยายตัวของ การส่งออกและการบริโภคในประเทศ ขณะที่การออมในประเทศแม้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง แต่การเพิ่มขึ้นของการออมดังกล่าวมีมูลค่าและการขยายตัวน้อยกว่าด้านการลงทุน จึงทำให้ การออมไม่เพียงพอกับการลงทุนในประเทศ เกิดการขาดดุลเงินออม ซึ่งสะท้อนถึงการขาดดุลบัญชี เดินสะพัดในมูลค่าที่เท่ากันกับการขาดดุล เงินออม ทำให้ประเทศไทยต้องพึ่งพิงเงินทุนจาก ต่างประเทศในระดับสูงและต่อเนื่องส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของต่างชาติ และเสถียรภาพ ค่าเงินบาทดังวิกฤติที่ผ่านมา การแก้ไขการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดในขณะนี้ นอกจากการใช้ แนวทางกระตุ้นเพิ่มการส่งออกและลดการนำเข้าแล้ว การปรับเปลี่ยนทัศนคติและสร้างค่านิยมใหม่ ให้ความสำคัญกับการออมจริงจังและต่อเนื่องเพื่อสร้างพื้นฐานเพิ่มการออม หรือการลดรายจ่ายให้ เกิดขึ้นในทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคครัวเรือน ภาคธุรกิจ และภาครัฐ ขณะเดียวกัน ก็นำเงินออม เหล่านั้นซึ่งมีมากเพียงพอไปลงทุนในโครงการต่างๆ ที่จำเป็นและสร้างผลตอบแทนที่คุ้มค่าเพื่อเพิ่ม รายได้ เพื่อสร้างเศรษฐกิจชาติบนพื้นฐานของการใช้จ่ายไม่เกินตัว จะเป็นแนวทางสำคัญยิ่ง ในการลดการขาดดุลบัญชีเดินสะพัดให้อยู่ในระดับที่มีเสถียรภาพได้

ภายหลังวิกฤติปี พ.ศ.2540 เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2541 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้วันที่ 31 ตุลาคมของทุกปี เป็น “วันออมแห่งชาติ” เพื่อส่งเสริมให้คนไทยมีนิสัยรักการออม แต่ที่ผ่านมานับจากมีวันออมแห่งชาติ แนวโน้มการออมรวมเมื่อเทียบกับจีดีพีได้ลดลงอย่างต่อเนื่องจากร้อยละ 33.3 ในปี พ.ศ.2541 เป็นร้อยละ 30.5 ในปี พ.ศ.2546 โดยเฉพาะภาคครัวเรือน ซึ่งอดีตเคยเป็นภาคเศรษฐกิจที่มีสัดส่วนการออมสูงสุด กลับมีการออมลดลงจนน่าเป็นห่วง จากร้อยละ 10.2 เหลือเพียงร้อยละ 3.9 ของจีดีพีในช่วงเวลาเดียวกัน การออมจึงเป็นพฤติกรรมที่ต้องปลูกฝัง ฝึกฝน อดทน และปฏิบัติต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำได้ง่ายอย่างการบริโภค กอปรกับปัจจุบันสภาพแวดล้อม บริโคนิยมที่กระตุ้นการใช้จ่ายให้เพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ทำให้การประมาณตน การระมัดระวัง การใช้จ่าย และการออมเกิดขึ้นได้ยากแม้การใช้นโยบายและมาตรการต่างๆ ที่ออกมา ไม่ว่าจะเป็น อัตราดอกเบี้ย/ผลตอบแทนที่สูงขึ้น การได้รับสิทธิพิเศษทางภาษี และทางเลือกที่หลากหลาย ของตราสารการออมจะเป็นปัจจัยที่จำเป็นในการสร้างแรงจูงใจให้เกิดการออมก็ตาม แต่ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่การออมในระยะยาวได้ สิ่งสำคัญก็คือ ภาครัฐและสังคมทุกภาคส่วน ต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของการออม มีความเชื่อ และร่วมสร้างค่านิยมใหม่ให้เกิดขึ้นกับสังคมไทย คือ วัฒนธรรมการออม ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อและส่งเสริมให้เกิดนิสัยรักการออม เกิดการปฏิบัติอย่างมั่นคง เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและประเทศชาติ สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของวันออมแห่งชาติ

สมาคมนักวางแผนการเงินไทย (2554) กล่าวถึง การออมว่า เปรียบเสมือนฐานของความมั่งคั่ง ถ้าอยากมั่งคั่งก็ควรเริ่มเก็บออมเสียแต่วันนี้ตามคำกล่าวที่ว่า “ออมก่อนรวยกว่า” การออม คือ การยอมเสียสละที่จะไม่ใช้จ่ายในวันนี้โดยเลือกที่จะเก็บสะสมเงินให้เพิ่มพูนมากขึ้นสำหรับใช้จ่ายในวันหน้า ทำให้ทรัพย์สินและความมั่งคั่งเพิ่มสูงขึ้น การออมที่เหมาะสมอาจจะไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวแต่หลักที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป (Rule of Thumb) ก็คือทุกคนควรจะออมอย่างน้อย ร้อยละ 10 ของรายได้รวม เห็นได้จากคนที่อยู่ในวัยเพิ่งจบการศึกษาและเริ่มต้นทำงานในช่วงแรก เงินเดือนยังไม่สูงมากนัก ขณะที่รายจ่ายสำหรับเริ่มต้นชีวิตการทำงานจะค่อนข้างสูง และเมื่อทำงานนานขึ้น มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้รับเงินเดือนสูงขึ้นในขณะที่รายจ่ายต่างๆ ค่อนข้างคงที่ ความสามารถในการออมน่าจะเพิ่มสูงขึ้น แต่ในความเป็นจริงคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานโดยส่วนใหญ่อยู่ในวัยก่อร่างสร้างตัว สร้างครอบครัวต้องการมีทรัพย์สินที่มีมูลค่าเช่นรถยนต์ หรือบ้านเป็นของตัวเองในขณะที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีวิตประจำวันก็ยังคงอยู่เท่าเดิม การจะได้มาซึ่งทรัพย์สินต่างๆ เหล่านี้ ต้องกู้ยืมจากสถาบันการเงินอันนำมาซึ่งภาระค่าใช้จ่ายที่ต้องผ่อนคืนเงินกู้ดังกล่าวทุกเดือนส่งผลกระทบต่อความสามารถในการออมทำให้

ปริมาณเงินออมน้อยกว่าที่ควรจะเป็นถึงแม้ว่าเงินเดือนจะเพิ่มสูงขึ้นก็ตามคนโดยส่วนใหญ่ที่ไม่ประสบความสำเร็จในการออมไม่สามารถออมได้ตามที่ต้องการเนื่องจากมีแนวทางหรือนิสัยการออมแบบ “เหลือจ่ายค่อยเอาไปเก็บ” เพราะท้ายที่สุดแล้วแทบจะไม่เหลือจากที่จ่าย ทำให้แทบจะไม่มีเงินออม แต่ถ้าลองปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อการออมเสียใหม่โดยใช้วิธี “เหลือเก็บค่อยเอาไปใช้” มองว่า การออมเป็นรายจ่ายเพื่ออนาคตที่จะต้องให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกโดยทุกครั้งที่มีรายรับเข้ามาให้หักเป็นรายจ่ายสำหรับการออมก่อนเป็นอันดับแรก (Pay Yourself First) หลังจากนั้นจึงเป็นรายจ่ายเพื่อชำระภาระหนี้สินที่มีเรียงลำดับตามภาระของอัตราดอกเบี้ยสูง เช่น หนี้สินจากบัตรเครดิต เงินกู้ซื้อรถยนต์ หรือบ้านและที่ดิน เป็นต้น หลังจากนั้นนำเงินส่วนที่เหลือจากการออมและการชำระหนี้ มาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ก็สามารถบรรลุถึงระดับการออมตามที่ตั้งใจไว้ได้และยังช่วยลดรายจ่ายประจำวันบางรายการที่ไม่จำเป็นลงได้

กล่าวโดยสรุปตามแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวแล้ว นักคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักส่วนใหญ่มีความคิดที่สอดคล้องกันว่า เมื่อบุคคลมีรายได้สุทธิเพิ่มขึ้นการออมควรเพิ่มขึ้นตามไปด้วย เพราะการออมคือการเก็บสะสมเงินหรือทรัพย์สินมีค่ารวมถึงการลงทุนในรูปแบบต่างๆ ให้มีมูลค่าของเงินออมและทรัพย์สินและความมั่งคั่งเพิ่มสูงขึ้นสำหรับเก็บไว้เป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นลดปัญหาหนี้สินและความยากจนและสร้างฐานะให้มั่นคง ตลอดจนการลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และผลที่เกิดขึ้นจากการออมทั้งในส่วนบุคคลหรือครอบครัว จะช่วยส่งเสริมให้สังคมและประเทศมีความมั่นคงและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น แต่ในกรณีของประเทศไทยกลับพบพฤติกรรมที่แตกต่างในกลุ่มชาวนา จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดข้อสงสัยในความสอดคล้องกัน ระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษา พลวัตการออมทรัพย์สินเพื่อการพึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนาในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ โดยตั้งเป็นสมมุติฐานเบื้องต้นว่า ชาวนาในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะมีการนำรายได้สุทธิที่เหลือจ่ายเก็บสะสมเป็นทรัพย์สินหรือการลงทุนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ทรัพย์สินนั้นเพิ่มพูนขึ้น ได้แก่ การสะสมในรูปของเงินออมหรือสิ่งของมีค่าต่างๆ เช่น ทองคำ บ้าน ที่ดิน การซื้อหุ้น การเข้ากลุ่มการออมทรัพย์สิน รวมถึงการออมและการลงทุนระยะยาว เช่น การทำประกันชีวิต หรือการปลูกสวนป่า เป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมการออมในลักษณะดังกล่าวน่าจะมีที่มาหรือมูลเหตุปัจจัยบางประการที่ควรพัฒนาและสร้างเสริมให้เกิดขึ้นในกลุ่มชาวนาอื่นๆ

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	
ห้องสมุดงานวิจัย	
วันที่.....	๓๑ มี.ค. ๒๕๕๕
เลขทะเบียน.....	๒๔๕๘๒๕
เลขเรียกหนังสือ.....	

ระบบการออม และรูปแบบการออม

ประเทศไทย มีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาดังกล่าวเกี่ยวข้องกับระบบการออมและการลงทุนของประชาชนในประเทศ แม้ว่าการออมจะเป็นแนวคิดที่พูดกันมานานแล้วในประเทศไทย แต่แนวคิดดังกล่าวก็ได้รับความสนใจต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น มีผู้อธิบายแนวคิดของระบบการออมและรูปแบบการออมของประเทศไทยไว้ดังนี้

สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง โดยกรรณิการ์ เอกเผ่าพันธุ์ (2547) แบ่งโครงสร้างระบบการออม และการลงทุนของไทยดังนี้

ระบบการออม แบ่งออกเป็นการออมทางตรงและการออมทางอ้อม มีรายละเอียดคือ

1. การออมทางตรง คือ การออมที่เกิดขึ้นโดยผู้ที่มีเงินออม ซึ่งหมายถึงการมีรายได้มากกว่ารายจ่าย สามารถทำการออมผ่านเครื่องมือการออมรูปแบบต่างๆ ได้โดยตรงโดยไม่ต้องผ่านนายหน้าหรือตัวกลางทางการเงินในตลาดการเงินแต่อย่างใด ในที่นี้หมายถึงเงินออมที่อยู่ในตลาดการเงินประเภทต่างๆไม่ว่าจะเป็นตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ศูนย์ซื้อขายตราสารหนี้แห่งประเทศไทย และตลาดหลักทรัพย์ใหม่รวมทั้งการออมในระบบสหกรณ์ด้วย

2. การออมทางอ้อม คือ การออมที่เกิดขึ้นโดยการที่ผู้ที่มีเงินออมทำการออมผ่านเครื่องมือการออมประเภทต่างๆ ที่เสนอโดยตัวกลางทางการเงินในตลาดการเงิน ซึ่งส่วนใหญ่ ได้แก่ สถาบันการเงินต่างๆ และนำเงินนั้นมาให้ผู้ที่มีความต้องการเงินทุนกู้ยืมเพื่อนำไปลงทุนในโครงการลงทุนของตนเองต่อไป ดังนั้นผู้ออมที่ออมทางอ้อมจะไม่ทราบว่าเงินออมของตนถูกกู้ยืมไปโดยผู้ใด และนำไปใช้ในการลงทุนแบบใดทั้งนี้เครื่องมือการระดมเงินออมในระบบการเงินดังกล่าวมีหลากหลายประเภทดังนี้

2.1 การออมแบบไม่ผูกพัน คือ การออมที่ระยะเวลาของสัญญาผูกพันระหว่างผู้ออมกับตัวกลางทางการเงินนั้นไม่ยาวนาน ผู้ออมสามารถเรียกคืนเงินออมที่ฝากไว้กับตัวกลางทางการเงินมาใช้เมื่อใดก็ได้ เป็นการออมเพื่อพักอำนาจการใช้จ่ายของตนรวมทั้งเพื่อความปลอดภัยจากการถือเงินสดติดตัว ได้แก่ การออมเงินผ่านสถาบันการเงินต่างๆ ได้แก่ ธนาคาร เป็นต้น

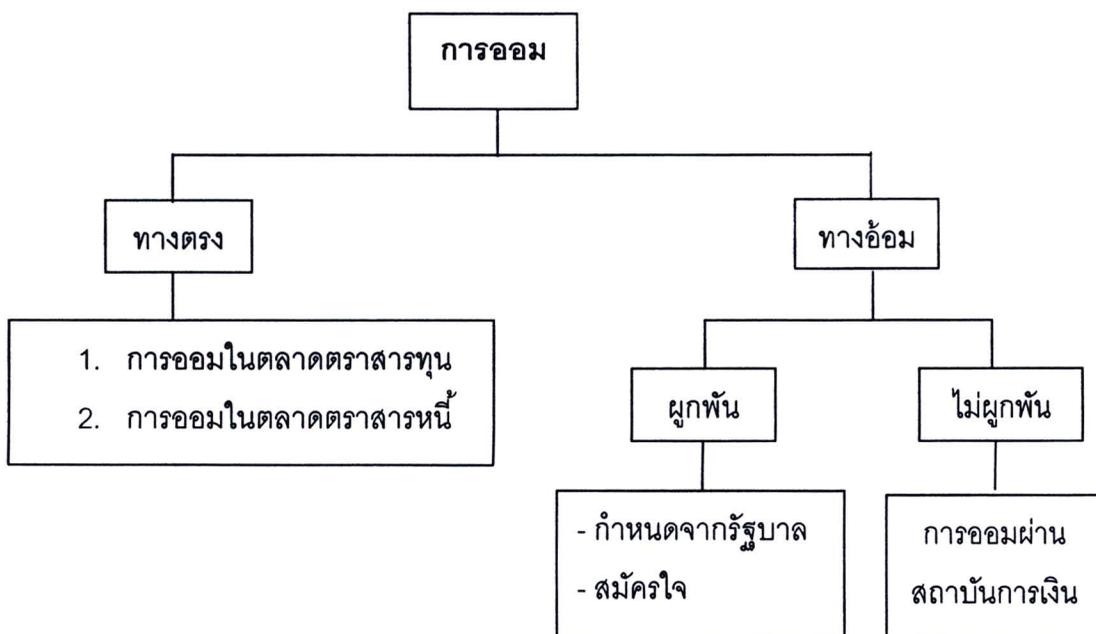
2.2 การออมแบบผูกพัน คือ การออมที่สัญญาผูกพันระหว่างแหล่งเงินออม (ผู้ออม) กับตัวกลางทางการเงินมีความยาวนาน ผู้ออมไม่สามารถเรียกคืนเงินออมของตนได้จนกว่าจะครบกำหนดสัญญาหรือจะต้องเสียเงินค่าปรับในการยกเลิกสัญญาการออมนั้นส่วนใหญ่ผู้ออมจะออมเพื่อเก็บสะสมเงินทุนเอาไว้ใช้ในอนาคตในช่วงที่ไม่สามารถสร้างรายได้ การออมแบบผูกพันนี้แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.2.1 การออมแบบผูกพันที่เกิดขึ้นเนื่องจากการกำหนดจากรัฐบาลมีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้เกิดการออมเพื่อการชราภาพขั้นพื้นฐานสำหรับแรงงานในภาคต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจ เช่น ระบบกองทุนประกันสังคม เป็นรูปแบบของสวัสดิการที่รัฐบาลจัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือและคุ้มครองแรงงานในภาคเอกชน โดยรัฐบาลทำการบริหารและกำหนดผลประโยชน์ขั้นที่ผู้ประกันตน (ผู้ออม) ในระบบจะได้รับ ส่วนเครื่องมือการออมเพื่อการเกษียณอายุที่รัฐบาลกำหนดให้กับข้าราชการคือ การออมในระบบกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (กบข.) ซึ่งมีลักษณะเป็นกองทุนแบบกำหนดเงินสมทบ (Defined Contribution)

2.2.2 การออมแบบผูกพันที่เกิดขึ้นแบบสมัครใจ คือ การออมที่ผู้ออมสามารถเลือกทำการออมในเครื่องมือการออมแบบผูกพัน ที่มีนอกเหนือจากข้อ 2.2.1 เพื่อทำให้เกิดปริมาณเงินออมสำหรับการเกษียณอายุของตนเพิ่มขึ้น เพื่อให้มั่นใจว่าปริมาณเงินออมจะมีเพียงพอ การออมแบบนี้สามารถเป็นไปทั้งการออมด้วยตนเอง เช่น กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund: RMF) และการประกันชีวิต เป็นต้น การออมที่เกิดจากการออมร่วมระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง ได้แก่ กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Provident Fund) เป็นต้น

ระบบการออมดังกล่าวสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพ 1 ระบบการออมของประเทศไทย

รูปแบบการออม

ระบบการออมดังกล่าวมาแล้วนั้นแบ่งได้เป็นการออมทางตรงและการออมทางอ้อม เมื่ออธิบายรายละเอียดของการออมรูปแบบต่างๆ สามารถสรุปได้ว่าเป็นการออมที่อยู่ในระบบสถาบันการเงิน และการออมนอกระบบสถาบันการเงินมีรายละเอียดดังนี้

ศุภศักดิ์ เงามประเสริฐวงศ์ (2551; อมิตา อริยอัชฌา, 2551; วรรณรา ชื่นวัฒนา และคณะ, 2552) อธิบายเกี่ยวกับระบบการออม และรูปแบบการออมที่ผ่านมาพบว่า มีการออมทางตรงและการออมทางอ้อมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งมีทั้งการออมในระบบและนอกระบบ ประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ ดังนี้ .

1. การออมเงินหรือการฝากเงินกับสถาบันการเงิน ประกอบด้วย

1.1 เงินฝากออมทรัพย์ (Saving Account) หรือบางธนาคาร เรียกว่า สะสมทรัพย์ หรืออาจเรียกว่าบัญชีเพื่อเรียกก็ได้ เป็นวิธีการออมเงินโดยการเปิดบัญชีเงินฝากกับธนาคารแบบง่ายที่สุด ได้รับความนิยมนที่สุดเพราะมีสภาพคล่องสูงคือสามารถเบิกถอนเงินสดได้ทุกวันผ่านธนาคารต่างๆ และสามารถถอนเงินผ่านระบบเบิกถอนอัตโนมัติ (ATM) ได้ 24 ชั่วโมง แต่มีข้อเสียคืออัตราดอกเบี้ยต่ำที่สุดในบัญชีเงินฝากทุกประเภท

1.2 เงินฝากประจำ (Fixed Deposit Account) เป็นบัญชีเงินฝากที่ส่งเสริมการออมได้เป็นอย่างดีเพราะธนาคารจะรับฝากโดยให้มีกำหนดระยะเวลาเป็น 3 เดือน 6 เดือน 12 เดือน หรือ 24 เดือน โดยจะคำนวณดอกเบี้ยให้ตามประกาศของธนาคารเมื่อถึงกำหนดนั้นๆ อัตราดอกเบี้ยจะสูงกว่าเงินฝากออมทรัพย์ แต่ถ้ามีการถอนก่อนกำหนดจะไม่ได้ดอกเบี้ย

1.3 เงินฝากระยะยาว หรือเงินฝากปลอดภาษี (Tax Free Deposit Account) คือช่องทางการฝากเงินกับธนาคารต่างๆ แบบระยะยาวคือ ระยะเวลาฝากตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไปโดยต้องฝากเป็นเงินเท่าๆ กันทุกเดือน อัตราดอกเบี้ยจะแพงกว่าเงินฝากประจำเล็กน้อยเพื่อจูงใจผู้ฝาก และดอกเบี้ยจะปลอดภาษีบางธนาคารอำนวยความสะดวกโดยสามารถแจ้งความจำนงให้โอนเงินจากบัญชีออมทรัพย์เข้าบัญชีเงินฝากระยะยาวทุกๆ เดือนได้ทันที เพื่อไม่ต้องเสียเวลาไปฝากที่ธนาคาร

1.4 การฝากเงินโดยการซื้อสลากออมสิน หรือสลาก ธ.ก.ส. เป็นทางเลือกการออมเงินที่มีจุดขายคือสลากที่ซื้อนั้นจะมีเลขและหมวดกำกับ และมีการออกเลขรางวัลเดือนละ 1 ครั้ง เมื่อฝากครบกำหนดอายุรับเงินต้นคืนพร้อมดอกเบี้ยที่กำหนด ถ้าต้องการให้ถูกรางวัลทุกงวดจะต้องซื้อเป็นเงิน 500,000 บาท โดยต้องซื้อเลขท้ายตั้งแต่ 0000-9999 สำหรับเลขท้าย 4 ตัวของสลากออมสิน และ เลขท้ายตั้งแต่ 000-999 สำหรับเลขท้าย 3 ตัวของสลาก ธ.ก.ส. ข้อดีของการออมด้วยการซื้อสลากนี้คือมีโอกาสถูกรางวัล แต่ข้อเสียคือสภาพคล่องจะต่ำเพราะถ้าฝาก

ไม่ครบกำหนดแล้วได้ถอนออกมาก่อนก็จะได้เฉพาะเงินต้นสำหรับของ ธ.ก.ส. หรือจะได้เงินคืนต่อหน่วยไม่เต็มจำนวน ของธนาคารออมสิน เป็นต้น

2. การออมทางอ้อมโดยการลงทุนผ่านสถาบันการเงินหรือภาคเอกชน ประกอบด้วย

2.1 **สารหนี้ หรือพันธบัตรรัฐบาล (Government Bond)** คือ ตราสารหรือเอกสารที่ผู้ออกให้ (หรือรัฐบาล) หรืออาจเรียกว่า ตั๋วเงินคลัง (Treasury Bills) มีภาระผูกพันที่จะชำระคืนจำนวนเงินดังกล่าวในอนาคตรวมถึงดอกเบี้ยตามเงื่อนไขต่างๆ ที่ตกลงกันไว้ มีความเสี่ยงต่ำที่สุด เพราะรัฐบาลจะเป็นผู้รับผิดชอบและมักจะไม่ผิดนัดชำระคืน

2.2 **ตราสารหนี้ที่ออกโดยภาคเอกชนหรือธนาคารพาณิชย์ (Corporate Bond)** หรืออาจเรียกว่า **ตั๋วแลกเงิน (Bills of Exchange)** ที่ซื้อโดยตรงกับธนาคารพาณิชย์หรือซื้อผ่านกองทุนรวมก็ได้ แต่จะมีความเสี่ยงสูงกว่าพันธบัตรรัฐบาลเพราะภาคเอกชนอาจไม่ชำระคืนเงินต้นหรือดอกเบี้ยถ้าบริษัทขาดสภาพคล่องหรือเกิดภาวะขาดทุน กองทุนรวมมี 2 ประเภทคือ

2.2.1 **กองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ (Retirement Mutual Fund: RMF)** เป็นทางเลือกการออมอย่างหนึ่งสำหรับผู้ประกอบอาชีพอิสระหรือพนักงานบริษัทเอกชนต่างๆ มีลักษณะการออมคล้ายแนวทางของกองทุนบำเหน็จบำนาญสำหรับข้าราชการ (กบข.) ที่มุ่งเน้นให้สะสมไว้ใช้ในวัยเกษียณ จึงต้องออมเงินเข้ากองทุนอย่างต่อเนื่องโดยห้ามไถ่ถอนก่อนอายุ 55 ปี และต้องมีการออมเงินเข้ากองทุนแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี มีข้อดีคือการใช้ลดหย่อนภาษีได้สูงถึง 300,000 บาท แต่ต้องมีเงื่อนไขว่าถ้าขายคืนหน่วยลงทุนก่อนถึงกำหนด สิทธิประโยชน์ทางภาษีจะสูญเสียไปทันทีต้องนำเงินที่ได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีที่ได้รับไปแล้วคืนให้กรมสรรพากร และนำเงินกำไรส่วนเกินทุนที่เกิดจากการขาย คืนหน่วยลงทุนนั้นด้วย

2.2.2 **กองทุนรวมหุ้นระยะยาว (Long Term Equity Fund: LTF.)** เป็นการลงทุนคล้ายๆ กับ RMF. แต่จะมีความเสี่ยงกว่า RMF ลักษณะจะต่างกับ RMF ที่ให้ลงทุน 5 ปี ปฏิทิน แต่ไม่จำเป็นต้องลงทุนทุกปี ลงทุนสูงสุดได้ไม่เกินร้อยละ 15 ของรายได้ และลงทุนได้ไม่เกิน 500,000 บาทต่อปี สามารถลดหย่อนภาษีได้เช่นเดียวกับ RMF.

2.3 **การลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ (หุ้น)** คือ การซื้อหน่วยลงทุนได้โดยตรงโดยเปิดบัญชีกับตัวแทน นายหน้าหรือโบรกเกอร์ (Broker) หรือซื้อทางอ้อมผ่านกองทุนรวมดังกล่าวแล้ว การลงทุนในตลาดหลักทรัพย์นี้เป็นทางเลือกเพื่อการออมเงินที่ผู้ออมสามารถหลีกเลี่ยงหรือป้องกันการขาดทุนที่เกิดจากระดับอัตราเงินเฟ้อได้เพราะการลงทุนในตลาดหลักทรัพย์จะช่วยรักษามูลค่าที่แท้จริงของเงินลงทุนและให้ผลตอบแทนในรูปของเงินปันผล กำไรส่วนทุน และสิทธิการจองซื้อหุ้นใหม่ในราคาต่ำกว่าผู้ลงทุนอีกด้วย เงินปันผลหรือกำไรที่ได้จากการซื้อหุ้นจะยกเว้นการเสียภาษี การซื้อหุ้นถือว่ามีภาวะความเสี่ยงสูงแต่ก็ให้ผลตอบแทนสูงเช่นกัน (หรือที่นักวิชาการทาง

เศรษฐศาสตร์เรียกว่าเป็นการลงทุนที่ High Risk High Return) ซึ่งตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ได้เปิดดำเนินการซื้อขายครั้งแรกเมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ.2518 ตัวอย่างหุ้นที่ขายในตลาดหลักทรัพย์ ดังนี้

2.3.1 หุ้นสามัญ (Common Stock) เป็นหุ้นที่นักลงทุนส่วนใหญ่ในตลาดซื้อขายกันอยู่และมีจำนวนมากกว่าร้อยละ 80 ของหุ้นในตลาดทั้งหมด หุ้นสามัญเป็นตราสารประเภทหุ้นทุนซึ่งออกโดยบริษัทมหาชนจำกัดที่ต้องการระดมเงินทุนจากประชาชน

2.3.2 หุ้นบุริมสิทธิ (Preferred Stock) เป็นตราสารประเภทหุ้นทุน ต่างจากหุ้นสามัญคือ ผู้ถือหุ้นบุริมสิทธิจะได้รับสิทธิในการชำระคืนเงินทุนก่อนผู้ถือหุ้นสามัญในกรณีที่บริษัทเลิกกิจการ จะซื้อขายน้อยถือว่ามีสภาพคล่องต่ำ

2.3.3 หุ้นกู้ (Debenture) เป็นตราสารที่บริษัทเอกชนออกเพื่อกู้ระยะยาวจากผู้ลงทุน ซึ่งเมื่อผู้ลงทุนซื้อหุ้นกู้จะมีฐานะเป็นเจ้าของบริษัท และบริษัทจะต้องจ่ายผลตอบแทนเป็นดอกเบี้ยตามระยะเวลาและอัตราที่กำหนด ผู้ถือหุ้นจะได้เงินต้นคืนครบถ้วนเมื่อสิ้นสุดอายุตามที่ระบุในเอกสาร ตลาดหุ้นกั่มักมีสภาพคล่องในการซื้อขายไม่มากนัก ส่วนใหญ่ซื้อขายโดยผู้ลงทุนประเภทสถาบัน หรือผู้ลงทุนระยะยาว

2.3.4 หุ้นกู้แปลงสภาพ (Convertible Debenture) คล้ายคลึงกับหุ้นกู้ แต่ต่างกันตรงที่หุ้นกู้แปลงสภาพมีสิทธิที่จะแปลงสภาพเป็นหุ้นสามัญในช่วงเวลาอัตราและราคาที่กำหนดในหนังสือชี้ชวน ในช่วงที่เศรษฐกิจดี หุ้นกู้แปลงสภาพนี้ได้รับความนิยมมากเพราะผู้ซื้อคาดหวังผลตอบแทนได้จากราคาหุ้นเมื่อแปลงสภาพแล้ว ซึ่งจะทำได้มากกว่าผลตอบแทนในรูปดอกเบี้ยของหุ้นกู้สามัญ

2.3.5 หน่วยลงทุน (Unit Trust) คือ ตราสารที่ออกโดยบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุนรวม (บลจ.) ในรูปของหน่วยลงทุนของกองทุนรวม ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการระดมเงินทุนจากประชาชน โดยบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุนรวมจะเป็นผู้บริหารกองทุนให้ได้รับผลตอบแทนสูงสุด แล้วนำมาเฉลี่ยคืนให้แก่ผู้ถือหน่วยลงทุนในรูปของเงินปันผล เช่นกัน

2.4 การทำประกันชีวิต (Life Insurance) คือ การซื้อความคุ้มครองในอนาคตที่อาจเป็น 10 ปี 20 ปี 30 ปีข้างหน้าหรือจนถึงเสียชีวิต เป็นการวางแผนทางการเงินที่ถือว่าเป็นรูปธรรม เพราะช่วยให้มีการออมอย่างเป็นระบบและมีเป้าหมายการออมที่แน่นอนตามรูปแบบต่างๆ ของกรมธรรม์ และจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย โดยทั่วไปจะมีรูปแบบกรมธรรม์คือ แบบกำหนดระยะเวลา (Term Life Insurance) ตลอดชีพ (Whole Life Insurance) และสะสมทรัพย์ (Endowment Life Insurance) ข้อดีอีกประการหนึ่งคือสามารถนำเบี้ยประกันแต่ละปีไปลดหย่อน

ภาษีได้สูงสุด 100,000 บาท แต่มีข้อเสียคือคนส่วนใหญ่อาจไม่เห็นความสำคัญถ้าไม่เข้าใจ และมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้องกับการประกันชีวิต

2.5 การทำประกันสังคม (Social Insurance) คือ การออมเงินโดยการหักเงินจากเงินเดือนของลูกจ้างหรือพนักงานบริษัทเอกชนต่างๆส่งให้กับกองทุนประกันสังคม เพื่อใช้ประโยชน์ด้านสวัสดิการทางสุขภาพ หรือเงินทดแทน 4 กรณีคือ เจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพลภาพ และเสียชีวิต และจะได้รับเงินก้อนคืนเมื่อครบอายุ 55 ปีหรือจนกว่าจะเลิกทำงานในรูปของเงินบำนาญ (ถ้าส่งเงินสมทบน้อยกว่า 15 ปี แต่ถ้ามากกว่า 15 ปีจะได้รับบำนาญ)

2.6 กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ (Provident Fund) หรือกองทุนแรงงานสำหรับพนักงานบริษัท พนักงานองค์การของรัฐ หรือผู้ใช้แรงงาน เป็นระบบการออมแบบผูกพันระยะยาว โดยผู้ออมต้องสมัครใจออมเงินในวัยที่มีเงินเดือนอย่างสม่ำเสมอไม่สามารถเบิกถอนได้เก็บออมไว้เมื่อพ้นสมาชิกภาพจากการทำงานแล้ว ข้อดีคือสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้ด้วย

2.7 กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ (Government Provident Fund: GPF หรือ กบข.) เป็นรูปแบบการออมเงินสำหรับข้าราชการทุกคน (ภาคบังคับสำหรับผู้รับราชการหลังเดือนมีนาคม พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นการเริ่มต้นกองทุน) โดยการหักเงินเดือนร้อยละ 3 ของเงินเดือนทุกเดือน เข้ากองทุนและรัฐบาลสมทบให้เท่ากัน สมาชิกจะได้รับผลประโยชน์จากการนำเงินไปลงทุนผ่านการบริหารที่เป็นระบบ และจะได้รับสิทธิประโยชน์เมื่อพ้นจากการเป็นสมาชิกภาพคือได้รับเป็นเงินบำเหน็จ หรือได้รับบำนาญเมื่อเกษียณอายุราชการ เงินออมเข้ากองทุนสามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้เช่นเดียวกัน

2.8 กลุ่มการออมเพื่อการผลิต เป็นรูปแบบการออมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรโดยตรง เป็นกลุ่มที่สร้างคุณค่าที่สำคัญแก่สมาชิก คือ การพึ่งพาตนเอง ลดหรือเลิกการพึ่งพาทุนจากภายนอก ทำให้มีรายได้เพียงพอเพื่อการใช้จ่ายในครอบครัว มีรูปแบบการออมในชุมชน 2 ลักษณะคือ กลุ่มการออมในชุมชนเมืองซึ่งเป็นเครือข่ายของชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียน และกลุ่มการออมในชุมชนชนบทซึ่งเป็นเครือข่ายของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

2.9 กลุ่มสหกรณ์การเกษตร คือ รูปแบบของการรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ที่ดำเนินธุรกิจแบบอนเนกประสงค์ เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกดำเนินธุรกิจร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และช่วยเหลือส่วนรวม โดยใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมอันดีงามตามพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกและส่วนรวม ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตามที่กำหนดไว้ในข้อบังคับของสหกรณ์ เหตุผลสำคัญของการตั้งกลุ่มสหกรณ์ขึ้นเนื่องจากในการประกอบอาชีพของเกษตรกร มักประสบปัญหาต่างๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนเงินทุนที่ใช้ในการประกอบอาชีพต้องกู้ยืมจากพ่อค้าหรือนายทุนในท้องถิ่นซึ่งต้องเสีย

ดอกเบี้ยวแพง การขาดแคลนที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีที่ดินทำกินน้อยต้องเช่าที่ดินผู้อื่นทำกิน โดยเสียค่าเช่าแพงและถูกเอารัดเอาเปรียบจากการเช่าปัญหาในเรื่องการผลิต เกษตรกรขาดความรู้ เกี่ยวกับการผลิตสมัยใหม่ที่ถูกต้อง เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ทำให้ผลผลิตที่ได้รับต่ำไม่คุ้มกับการลงทุน นอกจากนั้น ผลผลิตที่ได้ไม่มีคุณภาพและไม่เป็นไปตามความต้องการของตลาด ขาดปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ระบบชลประทาน ปัญหาการตลาดที่ เกษตรกรถูกเอารัดเอาเปรียบในเรื่องการชั่ง ตวง วัด และมีความจำเป็นต้องจำหน่ายผลผลิตตาม ฤดูกาลเนื่องจากไม่มีที่เก็บรักษาผลผลิต จึงถูกกดราคาจากพ่อค้าเป็นเหตุให้ไม่มีรายได้เพื่อนำมา เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว ทำให้คุณภาพชีวิตและฐานะความเป็นอยู่ต่ำกว่าคนประกอบอาชีพอื่น ด้วยเหตุนี้กลุ่มสหกรณ์การเกษตรจึงมีการดำเนินงานโดยมี วัตถุประสงค์หลัก 4 ประการคือ การให้บริการสินเชื่อแก่สมาชิก รับเงินฝาก และให้กู้เงิน การรวมกันซื้อวัสดุอุปกรณ์การผลิต และสินค้าอุปโภคบริโภค การรวมกันขายและหรือแปรรูปผลิตผล การเกษตรเพื่อขายหรือ การตลาด ซึ่งรวมทั้งการคัดขนาดหรือคุณภาพผลผลิต การเก็บรักษาการขนส่งฯ รวมถึง การให้บริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หลักดังกล่าวข้างต้น เช่น บริการน้ำเพื่อการเกษตร บริการใช้เครื่องจักรกล หรืออุปกรณ์ร่วมกัน บริการส่งเสริมแนะนำทางวิชาการ เป็นต้น ในส่วนของ การออมนั้น เป็นการรับฝากเงิน เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกรู้จักและเห็นคุณค่าประโยชน์ของการออม ทรัพย์ และเพื่อเป็นการระดมทุนในสหกรณ์ สหกรณ์จะรับเงินฝากจากสมาชิก 2 ประเภท คือ เงิน ฝากออมทรัพย์ และเงินฝากประจำ โดยสหกรณ์จะจ่ายดอกเบี้ยในอัตราเดียวกับธนาคารพาณิชย์ (เชิญ บำรุงวงศ์, 2553)

2.10 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ หรือบางแห่งเรียกว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต คือ การนำแนวคิดการลดรายจ่าย และความมีสัจจะของ สมาชิกกลุ่มที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ ส่งเสริมการออมเพื่อการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน และจัดให้มีสวัสดิการ ภาคประชาชนขึ้นเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่เดือดร้อนหรือประสบปัญหาทางการเงิน หรือเป็น สวัสดิการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เป็นรูปแบบการดำเนินการที่มาจากคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ครูชบ ยอดแก้ว จากจังหวัดสงขลา ได้ใช้ แนวทางของการออมทรัพย์หรือธนาคารหมู่บ้านในรูปของสัจจะวันละหนึ่งบาทโดยการออมจาก รายจ่ายนำมาทำสวัสดิการภาคประชาชนได้ประสบความสำเร็จเป็นแบบอย่างให้หลายๆ ชุมชน นำไปปฏิบัติได้จำนวนมาก ทั้งนี้อาจมีหน่วยงานภาครัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน เช่น จากกรมพัฒนา ชุมชน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

2.11. กองทุนหมู่บ้าน คือ นโยบายของรัฐบาล เริ่มตั้งแต่วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2544 มีแนวคิดในการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ที่มุ่งเน้นในการลดค่าใช้จ่ายของประชาชน และมุ่งให้โอกาสแก่ภาคประชาชนโดยเฉพาะคนจน มุ่งเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเอง เพื่อสร้างสำนึกความเป็นชุมชนท้องถิ่น โดยจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกองทุนละ 1 ล้านบาท เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ ลดรายจ่ายบรรเทาเหตุฉุกเฉินและความจำเป็นเร่งด่วน เสริมสร้างศักยภาพ และความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยดำเนินการทั้งในรูปของเงินกู้เพื่อการลงทุน และการพัฒนาต่างๆ รวมทั้งการให้สมาชิกนำเงินมาลงหุ้นหรือฝากไว้กับกองทุนหมู่บ้านตาม ระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด และจัดสรรเป็นกำไรสุทธิตามสัดส่วนของหุ้นของสมาชิก สำหรับหมู่บ้านที่มีความพร้อมและเข้มแข็งจะพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้เป็นสถาบันการเงินของ ชุมชน หรือในรูปของธนาคารหมู่บ้านต่อไปได้ รูปแบบการออมประกอบด้วย

2.11.1 เงินฝากสัจจะ หมายถึงเงินที่สมาชิกตกลงที่จะฝากหรือออมไว้กับกองทุน หมู่บ้าน โดยให้ถือว่าเงินออมเป็นเงินสะสมให้เป็นไปตามระเบียบที่กำหนด

2.11.2 เงินรับฝากหมายถึง เงินรับฝากประเภทต่างๆ นอกเหนือจากเงินออม ตามที่กองทุนหมู่บ้านกำหนด

3. การออมนอกระบบ คือ รูปแบบการออมทางอ้อมของบุคคลที่ดำเนินการได้ โดยไม่จำเป็นต้องผ่านสถาบันการเงินของรัฐหรือธนาคารพาณิชย์ต่างๆ รูปแบบที่พบได้บ่อยได้แก่

3.1 การซื้อทองคำ เป็นทางเลือกในการออมและการลงทุนที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง เพราะมีข้อดีคือทองคำเป็นสินทรัพย์ที่มีค่าในตัวเองที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินสดได้ทันที ไม่ต้องศึกษาข้อมูลเชิงลึกมากนัก เพียงแต่การซื้อขายต้องหาจังหวะที่เหมาะสมถ้าจะซื้อขาย เพื่อเก็งกำไร โดยเฉพาะในปัจจุบันพบว่าราคาทองคำสูงขึ้นมาก จึงเป็นช่องทางที่สามารถสร้างผล กำไรให้อย่างคุ้มค่าสำหรับผู้ซื้อทองคำไว้ในช่วงที่ราคาต่ำกว่า การออมหรือการลงทุนในทองคำ ของคนไทยมีทางเลือกคือ การซื้อทองคำที่ร้านค้าทอง ส่วนใหญ่นิยมซื้อทองคำแท่งเพราะจะไม่มีค่า กำเหนิด แล้วนำมาเก็บไว้ แต่นับว่ามีความเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรมและความเสี่ยงที่จะได้รับทองคำ ไม่บริสุทธิ์ ส่วนอีกทางเลือกหนึ่งคือ ซื้อกองทุนทองคำ (Gold Fund) ของบริษัทจัดการกองทุนรวม เช่น บลจ. ทหารไทย กลสิกรไทย และการลงทุนในสัญญาซื้อขายล่วงหน้า (Gold Futures) ของ ตลาดอนุพันธ์ ซึ่งเริ่มเปิดให้ซื้อขายตั้งแต่ 2 กุมภาพันธ์ 2552 ซึ่งอาจมีการส่งมอบกันจริงหรือไม่ก็ได้ ขึ้นอยู่กับข้อตกลง ทั้งนี้จะต้องทำความเข้าใจกับกลไกการซื้อขายให้ชัดเจน ส่วนการลงทุนใน ทองคำของต่างประเทศ เช่นสหรัฐอเมริกา มีทางเลือกหลายช่องทาง เช่น การซื้อทองแท่งหรือ

ทองแท่งหรือเหรียญทองคำ การลงทุนใน Exchange Traded Fund (ETF) ทองคำ การลงทุนในบริษัทเหมืองแร่ทองคำ และการลงทุนในสัญญาซื้อขายล่วงหน้า(Gold Futures) เช่นกัน (พีรพล ประเสริฐศรี, 2552)

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย (2552) อธิบายถึงการออมในทองคำว่า เป็นทางเลือกที่น่าสนใจเพราะมีข้อดีคือเป็นการออมที่ปลอดภัย มีราคาซื้อขายที่ประกาศให้ทราบอย่างแน่ชัดในแต่ละวัน เป็นการรักษาความมั่งคั่งให้กับผู้ถือครองในระยะยาว มีสภาพคล่องสูงเพราะสามารถขายได้ง่าย และมีความเป็นอิสระจากผลตอบแทนของหลักทรัพย์ประเภทอื่นๆ แต่ก็ต้องคำนึงถึงต้นทุนในการเก็บรักษา เช่น การถูกโจรกรรมเพราะทองคำไม่มีการระบุกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของไว้เหมือนกับพันธบัตรหรือหุ้น

3.2 การซื้อเครื่องประดับมีค่า เช่น เพชร นาฬิกา เป็นรูปแบบการออมและการลงทุนอีกประเภทหนึ่งเนื่องจากในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับว่า เครื่องประดับที่มีราคาสูง เช่น เพชร เป็นของหายากและเป็นสินแร่ที่ต้องมีวันหมดไป เพราะกว่าจะได้เพชรที่เจียรนัยออกมา 1 กะรัตนั้นต้องทำการขุดกว่า 500 ตัน ต้องใช้ต้นทุนสูงและขั้นตอนที่ซับซ้อนในการทำเหมืองแร่เพชร ทำให้ราคาของเพชรที่เม็ดใหญ่ คุณภาพดี น้ำสวยจึงมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมูลค่าขึ้น และสามารถลงทุนเก็งกำไรได้ แต่ข้อควรระวังคือต้องศึกษาให้ลึกซึ้งและมีการรับรองคุณภาพ (Certificate) ด้วย ในส่วนของนาฬิกาที่มีค่าและได้รับความนิยมคือนาฬิกาโรเล็กซ์ (Rolex) แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการซื้อเพราะค่านิยมและความชอบส่วนตัวที่ต้องใช้ทุนสูงเป็นการเก็บสะสมที่ให้คุณค่าทางจิตใจมากกว่าจะเก็งกำไร

3.3 การซื้อของสะสมอื่นๆ เช่น พระเครื่อง เหรียญ แสตมป์ วัตถุโบราณ ภาพเขียน โดยทั่วไปแล้วถือว่าเป็นรูปแบบการเก็บสะสมที่มีคุณค่าทางจิตใจ มักเป็นของหายากหรือสร้างขึ้นด้วยจำนวนจำกัดหรือตามช่วงที่มีเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ส่วนใหญ่จะเกิดเฉพาะกลุ่มเล็กๆ ที่จะแลกเปลี่ยนกัน หรืออาจมีการซื้อขายได้ แต่ก็มีของสะสมบางอย่างสามารถสร้างรายได้ให้ถ้าเป็นที่นิยมและความต้องการของคนส่วนใหญ่ เช่นพระเครื่องบางรุ่นมีราคาสูงเพราะมีจำนวนจำกัด เป็นต้น

3.4 การลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ การซื้อที่ดิน การซื้อบ้านหรือคอนโดมิเนียม เป็นการออมหรือลงทุนที่มีต้นทุนสูงแต่นับว่าสร้างคุณค่าสูงด้วย เพราะบ้านคือความจำเป็น เพราะเป็นปัจจัยสี่ที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยหรือให้เช่าก็ได้ ส่วนที่ดินเป็นทรัพย์สินที่มีมูลค่าสูงขึ้นเรื่อยๆ เพราะเป็นความต้องการของคนส่วนใหญ่ ทั้งบ้านและที่ดินนี้ส่วนใหญ่จะขอสินเชื่อและผ่อนส่งกับสถาบันการเงิน เช่นธนาคารที่เกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์โดยตรง เช่น ธนาคารอาคารสงเคราะห์

ธนาคารแลนด์แอนด์เฮ้าส์ เป็นต้น การเป็นหนี้ในอสังหาริมทรัพย์ถือว่าเป็นหนี้ดีเพราะเป็นการสะสมเงินออมทางหนึ่ง หรืออย่างน้อยสามารถเก็บเงินได้อย่างสม่ำเสมอ และเป็นทรัพย์สินซึ่งมีแนวโน้มที่จะมีมูลค่าเพิ่มในอนาคตขึ้นอยู่กับทำเลที่ตั้ง และเส้นทางคมนาคม เป็นต้น

3.5 การทำสวนป่า หรือการปลูกสวนป่า คือ การปลูกไม้ยืนต้น เช่น สัก ยางนา ตะกู หรืออื่นๆ ที่นับเป็นอาชีพที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศชาติและต่อสภาพแวดล้อมเนื่องจากเป็นอาชีพที่นำมาซึ่งรายได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวที่เกษตรกรสามารถปลูกสร้างสวนป่าพร้อมกับการทำการเกษตรอื่นๆ เช่น ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงปลา ในลักษณะวนเกษตร ไปพร้อมๆ กันได้ นอกจากนี้ได้ประโยชน์ในด้านอาชีพโดยตรงแล้ว ยังมีส่วนในการช่วยให้สภาวะแวดล้อมดีขึ้นด้วย ตัวอย่างของเกษตรกรดีเด่นสาขาปลูกสวนป่าประจำปี 2551 คือ มุกดา หนาดสำโรง อยู่ที่ อำเภอกนครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ได้ดำเนินการปลูกสร้างสวนป่าไปแล้วเนื้อที่ประมาณ 341 ไร่ คือปลูกไม้ยูคาลิปตัส เนื้อที่ 335 ไร่ พ.ศ.2536-2550 ปลูกไม้ยางนา แดง ประดู่ ตะเคียนทอง 38 ไร่ พ.ศ.2542 มีรายได้จากการตัดไม้โตเร็วยูคาลิปตัสจำหน่ายสร้างรายได้หมุนเวียนในครอบครัวประมาณ 1.5 ล้านบาทต่อปี และอีกตัวอย่างหนึ่งของเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติสาขาอาชีพปลูกสวนป่า ประจำปี 2552 คือ นายทวน บุญส่งแท้ อยู่ที่อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิษณุโลก ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกและบำรุงต้นไม้โดยอาศัยหลักการตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง มาทำการปลูกต้นไม้แบบผสมผสาน โดยการปลูกสักและยางนา บนเนื้อที่ 16 ไร่ ประดู่ป่า 5 ไร่ (ปลูก พ.ศ.2537) และปลูกไม้ผล และพืชผักสวนครัว รวมทั้งขุดบ่อเลี้ยงปลาจำนวน 6 บ่อ และเลี้ยงไก่ชน ในรูปแบบของวนเกษตรจนประสบผลสำเร็จ ทำให้มีรายได้เพียงพอสำหรับเลี้ยงครอบครัวได้ตลอดทั้งปี มีรายได้ ประมาณ 200,000 บาทปี (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2554)

3.6 การเล่นแชร์ ตามพระราชบัญญัติการเล่นแชร์ พ.ศ.2534 มาตรา 4 หมายความว่า “การที่บุคคลตั้งแต่สามคนขึ้นไปตกลงกันเป็นสมาชิกวงแชร์โดยแต่ละคนมีภาระที่จะส่งเงินหรือทรัพย์สินอื่นใด รวมเข้าเป็นทุนกองกลางเป็นงวดๆ เพื่อให้สมาชิกวงแชร์หมุนเวียนกันรับทุนกองกลางแต่ละงวดนั้นไปโดยการประมูลหรือโดยวิธีอื่นใด และให้หมายความรวมถึงการรวมทุนในลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวงด้วย” นับได้ว่าการเล่นแชร์เป็นการเก็บออมเงินรูปแบบหนึ่ง แต่ประชาชนส่วนมากเข้าใจว่าการเล่นแชร์นั้นเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย แต่ความจริงแล้วการเล่นแชร์ของประชาชนทั่วไปที่มิได้ดำเนินการเป็นธุรกิจนั้น ไม่ถือว่าเป็นความผิดตามกฎหมาย ดังนั้นประชาชนยังสามารถเล่นแชร์กันได้อย่างอิสระ แต่ต้องกระทำภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดเท่านั้นคือ กรณีบุคคลธรรมดาหรือประชาชนทั่วไป มีข้อกำหนดห้ามมิให้เป็นนายวงแชร์ หรือ

หรือจัดให้มีการเล่นแชร์รวมกันมากกว่า 3 วง หรือมีจำนวนสมาชิกวงแชร์รวมกันทุกวงมากกว่า 30 คน หรือมีทุนกองกลางต่อ 1 วงรวมกันทุกวงมากกว่า 300,000 บาท หรือจัดให้มีการเล่นแชร์ โดยทำวงแชร์ได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างอื่น นอกจากสิทธิที่จะได้รับทุนกองกลาง (ชลธิชา พรรณสมัย, 2552)

3.7 การปล่อยเงินกู้ โดยทั่วไปแล้วในสถานะเศรษฐกิจปัจจุบัน พบว่า คนที่มีรายได้น้อยหรือผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายที่ไม่มีเงินทุนมากพอมักจะต้องใช้วิธีการกู้เงินนอกระบบจากนายทุนเงินกู้เพราะขาดโอกาสในการกู้เงินในระบบ อาทิเช่น ธนาคารพาณิชย์ เพราะมีหลักเกณฑ์ในการกู้หลายขั้นตอนที่ยุ่งยาก หรือถ้าจะนำทรัพย์สินไปเป็นหลักทรัพย์ขอกู้จากโรงรับจำนำ แม้จะเสียดอกเบี้ยต่ำแต่จะมีหลักเกณฑ์ที่เข้มงวดและจะได้เงินกู้ในจำนวนที่น้อยกว่าราคาทรัพย์สิน เป็นต้น ดังนั้นแหล่งเงินกู้ที่พอจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่ต้องใช้เงินได้ก็คือ การกู้เงินจากนอกระบบ จึงเป็นที่มาของการเกิดนายทุนเงินกู้นอกระบบจำนวนมาก ส่วนใหญ่แล้วนายทุนผู้ให้กู้มักจะเรียกเก็บดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่ากฎหมายกำหนด คือกฎหมายกำหนดไว้ให้คิดดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี โดยคิดอัตราดอกเบี้ยเป็นรายเดือน อาจมีสัญญาเงินกู้หรืออาจใช้ทรัพย์สินมีค่าเช่น ทองคำ โฉนดที่ดิน หรือทะเบียนรถยนต์เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ผู้ที่ลงทุนโดยการให้กู้นอกระบบจึงมักมีรายได้สูง แต่โอกาสเสี่ยงของการไม่ชำระหนี้คืนก็สูงด้วย โดยเฉพาะการให้กู้โดยไม่มีการใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน จึงมักปรากฏเป็นข่าวให้เห็นความรุนแรงของการทวงหนี้บ่อยๆ

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้พื้นที่เป้าหมายคือชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากสภาพจริงของชุมชนและความสัมพันธ์ของครัวเรือนชาวนาซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนด้วย เพราะครัวเรือนและชุมชนมีการดำเนินชีวิตเป็นพลวัตที่มีความเป็นมา ความเป็นอยู่และสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่อาจพบได้ จึงคำนึงถึงรูปแบบการออมทรัพย์อื่นๆ ที่อาจจะไม่สามารถระบุเป็นทรัพย์สินที่วัดได้ทั้งหมด นอกเหนือจากการออมทางสังคมดังกล่าวมาแล้ว อาทิการออมทางวัฒนธรรมคือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของเครือญาติ การช่วยเหลือให้ยืมเงิน สิ่งของ การเอาแรงช่วยกันของชาวนา แบ่งปันสิ่งของเช่น อาหาร พันธุ์ข้าว หรือการช่วยเหลือส่วนรวม เป็นต้น และอาจพิจารณาถึงการออมทางจิตวิญญาณของชุมชน เพราะเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมเช่นกัน เช่น การทำความดีตามความเชื่อทางศาสนาเพราะมีความเชื่อว่าจะได้ผลบุญเป็นสิ่งตอบแทน หรือความกตัญญูต่อบรรพบุรุษก็จะได้รับสิ่งตอบแทนที่ดีด้วยเช่นกัน

โดยสรุปกล่าวได้ว่ารูปแบบการออมของคนไทยมีความหลากหลายประกอบด้วย การออมทางตรงคือการออมในระบบผ่านสถาบันการเงินโดยดำเนินการจากทั้งภาครัฐบาล และเอกชน ในรูปของธนาคารของรัฐและธนาคารพาณิชย์ต่างๆ พบว่าส่วนใหญ่เป็นการเก็บเป็นเงินสดในรูปของเงินฝากซึ่งมีหลายประเภท เช่น การเปิดบัญชีเงินฝากออมทรัพย์ซึ่งสามารถถอนเป็นเงินสดออกมาใช้ได้สะดวก และปัจจุบันมีรูปแบบเงินฝากประเภทต่างๆ มากขึ้น ซึ่งมักเป็นการฝากระยะยาว เช่น การซื้อสลากออมทรัพย์เพื่อการลงทุนโดยการลุ้นเงินรางวัลทุกๆ เดือนเป็นต้น และเงินฝากประจำจะมีกำหนดระยะเวลาการฝากหรือการถอน

ในด้านการออมทางอ้อมโดยการลงทุนผ่านสถาบันการเงินหรือภาคเอกชน ประกอบด้วย ตราสารหนี้ หรือพันธบัตรรัฐบาล หุ้นกู้หรืออาจเรียกว่าตั๋วแลกเงิน เป็นลักษณะของกองทุนรวมเพื่อการเลี้ยงชีพ และกองทุนรวมหุ้นระยะยาว การลงทุนในตลาดหลักทรัพย์หรือการซื้อขายหุ้นส่วนใหญ่จะซื้อขายผ่านตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย การทำประกันชีวิต การทำประกันสังคม กองทุนสำรองเลี้ยงชีพหรือกองทุนแรงงานสำหรับผู้ใช้แรงงาน กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือบางแห่งเรียกว่ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิตหรือชื่ออื่นๆ และกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

สำหรับการออมนอกระบบ คือ รูปแบบการออมทางอ้อมของบุคคลที่ดำเนินการได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านสถาบันการเงินของรัฐหรือธนาคารพาณิชย์ต่างๆ รูปแบบที่พบได้บ่อย ได้แก่ การซื้อทองคำ การซื้อเครื่องประดับมีค่า เช่น เพชร นาฬิกา การซื้อของสะสมอื่นๆ เช่น พระเครื่อง เหรียญ แสตมป์ วัตถุโบราณ ภาพเขียน และการลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ ได้แก่ การซื้อที่ดิน การซื้อบ้านหรือคอนโดมิเนียม การทำสวนป่าโดยการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อผลประโยชน์ระยะยาวในอนาคต นอกจากนี้ยังรวมถึงการเล่นแชร์ และการปล่อยเงินกู้ เป็นต้น ในส่วนของภาคเกษตรกรรมนั้นพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีรูปแบบการออมในระบบคือการฝากเงินกับธนาคารของรัฐ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธ.ก.ส. และการออมนอกระบบสถาบันการเงินส่วนใหญ่จะออมเงินกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในชุมชน หรือกลุ่มสหกรณ์การเกษตร เป็นต้น ในส่วนของการออมภาคบังคับที่เป็นนโยบายของรัฐบาล ที่ส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปมีเงินออมเพื่อเป็นสวัสดิการในรูปกองทุนต่างๆ เช่นระบบประกันสังคม หรือระบบการออมภาคบังคับ (Forced Saving) เช่น การจัดสวัสดิการเพื่อการชราภาพของประเทศญี่ปุ่นนั้น ที่ผ่านมามีประเทศไทยยังไม่พบว่ามีงานที่เข้าถึงประชาชนในกลุ่มเกษตรกรแต่อย่างใด นอกจากนี้รูปแบบ

การออมที่เกี่ยวข้องกับมิติทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของชุมชนมีส่วนที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต และการได้รับผลตอบแทนกลับมาด้วยเช่นกัน

ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Theory) และหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economic Best Practice Village)

ผลสืบเนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในระบบเสรีนิยมที่ผ่านมา ที่แม้ดูเหมือนว่าประสบความสำเร็จจากการเติบโตขยายตัวในอัตราสูงอย่างต่อเนื่องแต่แท้ที่จริง เป็นการเติบโตเชิงปริมาณที่มีปัญหาความอ่อนแอในเชิงรากฐานของระบบเศรษฐกิจเนื่องจากการผลิตต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกอื่นๆ ทั้งพลังงานและวัตถุดิบต่างๆ ขณะเดียวกันการออมของประเทศมีจำกัด ทำให้ต้องกู้เงินต่างประเทศเพื่อการลงทุนต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ฐานเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เติบโตอย่างรวดเร็ว สร้างความมั่งคั่งและรายได้แก่บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกลายเป็น “เศรษฐกิจธุรกิจ” และส่งผลให้เศรษฐกิจภาคเมืองมีการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกมากกว่าการมีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจภาคชนบท สังคมเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็วตามการขยายตัวของเศรษฐกิจธุรกิจ ก่อให้เกิดปัญหาการจัดบริการพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวดังกล่าว นำไปสู่ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของคนในเมืองในขณะเดียวกัน “เศรษฐกิจประชาชน” ซึ่งส่วนใหญ่กว่าสองในสามของประเทศอยู่ในพื้นที่ชนบทและเป็นฐานเศรษฐกิจภาคการเกษตรอยู่ในภาวะเสถียรสมดุลทางโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องมากกว่าสี่ทศวรรษ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

การเกษตรกรรมของไทยในอดีตจำแนกออกเป็น 2 ระบบหลัก คือ ระบบการทำไร่หมุนเวียน (Rotating Cultivation) ต่อมาเมื่อประเทศต่างๆ มีการพัฒนาเศรษฐกิจเข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น การผลิตเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศได้เข้ามามีบทบาทแทนที่การผลิตแบบดั้งเดิมเพื่อยังชีพในครัวเรือนและชุมชนโดยประเทศต่างๆ มีการผลิตพืชในเชิงการค้าเพื่อแสวงหากำไรสูงสุดจากพืชชนิดเดียวที่ผลิตเป็นจำนวนมาก (Monoculture) ตามความต้องการของตลาดหรือที่เรียกว่าการเกษตรกระแสหลัก (Mainstream Agriculture) การเปลี่ยนแปลงการเกษตรกระแสหลักของประเทศไทย เพื่อส่งเสริมสินค้าข้าวส่งออกต่างประเทศ ทำให้ระบบการเกษตรของไทยได้เปลี่ยนจากการผลิตที่หลากหลายเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเชิงเดี่ยวเป็นปริมาณมากเพื่อการค้าเกิดสถานการณ์ที่เรียกว่า การปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ในช่วงปี พ.ศ.2503 เป็นต้นมา มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเกษตรในประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายรวมทั้ง

ประเทศไทย ค้นพบพืชพันธุ์ใหม่ที่ให้ผลผลิตสูง ให้เครื่องจักรกลการเกษตรแทนแรงงานคนและสัตว์ มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีต่างๆ สำหรับควบคุมโรคและแมลง โดยเน้นผลผลิตที่เกิดขึ้นเพื่อเป็น วัตถุดิบในการแปรรูปและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดส่งออก (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552)

การพัฒนาการเกษตรกระแสหลักดังกล่าวกลับส่งผลให้เกษตรกรต้องใช้ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งในเชิงเศรษฐกิจแล้วเป็นการเสียสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของคน ชนบท ทำให้มีรายได้ต่ำและยากจน ขณะเดียวกันการมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจากพฤติกรรมกรรมกรบริโภค ของคนชนบทเริ่มเปลี่ยนเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ทำให้รายได้ไม่พอกับรายจ่ายนำไปสู่ปัญหาหนี้สิน มากขึ้น บทเรียนจากการพัฒนาดังกล่าวทำให้ประชาชนชาวไทยทุกระดับในทุกภาคส่วนของสังคม ต้องย้อนกลับมาพิจารณาและทบทวนวิถีการดำเนินชีวิตและยุทธศาสตร์การพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา แล้วหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาและดำรงวิถีชีวิตตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันอย่างจริงจังมากยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ทรงตระหนักว่าประเทศไทย เป็นประเทศเกษตรกรรมโดยพื้นฐานและเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ชนบท พระองค์จึงได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนและศึกษาความเป็นอยู่ของพลกนิกรในพื้นที่ ชนบททุกภูมิภาคทั่วประเทศ ได้ทอดพระเนตรสภาพภูมิประเทศที่ทุรกันดาร และทรงรับทราบ ปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนทั่วทุกท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่พระบรมราชวินิจฉัยใน ปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมและมีประสิทธิผลต่อการพัฒนาประเทศอย่าง ยั่งยืน โดยพระราชทานแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่เน้นการพัฒนาให้ประชาชน และชุมชนในชนบทมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นแนวทางการพัฒนาสู่ ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมี พระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พลกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี ตั้งแต่ ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเมื่อ พ.ศ.2540 และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไข เพื่อให้อรุดพัน และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

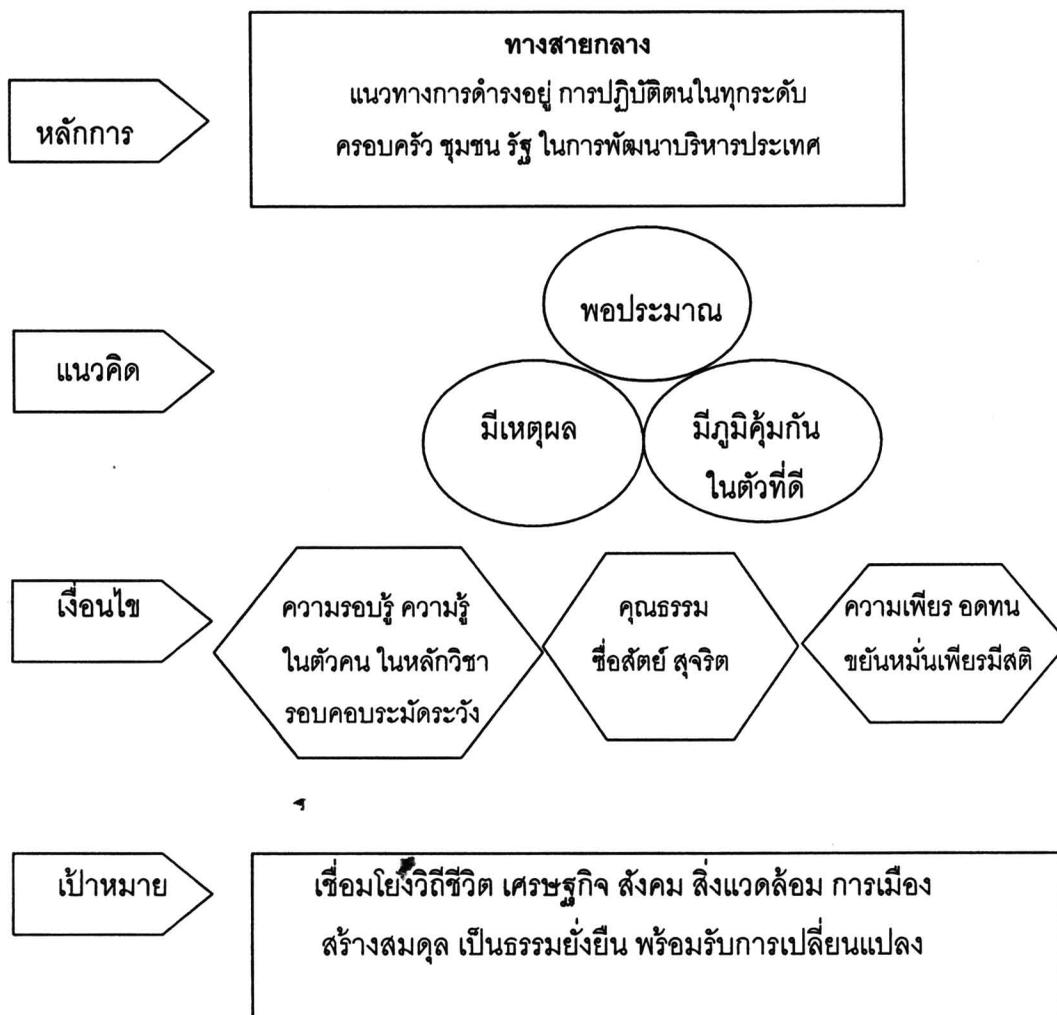
ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏในพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ในโอกาสพิเศษต่างๆ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2513 เป็นต้น มาสรุปนิยามความหมาย “ปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง” มีรายละเอียดสำคัญดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน โครงการอันเนื่องพระราชดำริ, 2550; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ, 2550; นฤมล นิราทร และคณะ, 2550; วรณมาชะ เกษรดอกไม้, 2551; วรเดช จันทรร และคณะ, 2551)

...เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชน ในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมี ผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ ของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจทุกระดับ ให้มีสำนึกใน คุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

และสรุปเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพ 2 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550, หน้า 34

จากแผนภาพแนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวจะมีหลักพิจารณา 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติได้ในทุกระดับ โดยเน้นบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะพร้อมๆ กันดังนี้

ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล (Reasonable) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันภัยในตัว (Immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจการต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ (Knowledge) ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม (Moral) ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

จากทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ดังกล่าวนี้นี้ กล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของทางสายกลาง คือไม่ได้ปฏิเสธโลกาภิวัตน์ และไม่ได้ย้อนกลับไปสู่โลกสมัยเก่า เพราะการพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างเดียวย่อมเกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย จึงต้องเน้นให้ประชาชนพอมีพอกินพอใช้ก่อน เพราะเป็นเรื่องจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ จะสามารถสร้างฐานะเศรษฐกิจของตนเองให้สูงขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่งก่อนจึงจะช่วยให้สามารถขยายเครือข่ายไปสู่ผู้อื่นได้ จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่การหยุดพัฒนาเพียงแค่พอมีพอใช้หรือการแยกตัวอยู่ตามลำพัง เท่านั้นแต่ยังคงต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยเพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของโลกและอยู่ร่วมกับโลกาภิวัตน์โดยไม่พลีชีพ

แม้ว่าทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวนี้ เป็นที่ปรากฏและเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลกว่ามีแนวคิดและแนวทางปฏิบัติที่มีคุณค่ามาก เป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และมีการน้อมนำไปสู่การปฏิบัติมากมาย และมีผู้ปฏิบัติที่ประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์จำนวนมาก ผู้วิจัยในฐานะของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐ มีความเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการน้อมนำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต และการนำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางในนโยบายของรัฐบาล ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่ในสภาพการณ์ที่ผ่านมา การน้อมนำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัตินั้น ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับกลไกการนำไปใช้จริงที่ผ่านการชี้แนะของหน่วยงานรัฐผ่านโครงการมากมายลงสู่ชุมชนแบบกำหนดกฎเกณฑ์และการสั่งการ (Top Down) เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายขององค์กรในลักษณะของต่างคนต่างทำ โดยไม่คำนึงถึงบริบทสภาพของสังคม วัฒนธรรม และความพร้อมของแต่ละชุมชน และขาดการประเมินประสิทธิผลที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสภาพสังคมไทยในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนา ซึ่งมีพลวัตที่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากดั้งเดิมที่ทำนาตามวิถีธรรมชาติแบบพออยู่พอกิน เป็นการทำนาเพื่อการค้า ด้วยเหตุนี้การพัฒนาตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมชาวนาที่ส่วนใหญ่รองรับการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมสมัยใหม่ที่มีกลไกการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐที่เน้นการผลิตเพื่อส่งเสริมการส่งออก โดยเฉพาะกระบวนการผลิตที่ให้ได้ปริมาณมากๆ จึงต้องใช้ปุ๋ยเคมี เครื่องจักรกล และยากำจัดศัตรูพืชจำนวนมาก ภายใต้อาณัติของนโยบายมหาดจากกลุ่มนายทุนในอุตสาหกรรมการผลิตเครื่องจักรกลต่างๆ เช่น รถไถ หรือปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืชที่มีปริมาณการนำเข้าจำนวนมาก

นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าโครงการพัฒนาสู่ชุมชนเพื่อตอบสนองแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อาทิ โครงการที่ใช้งบประมาณจำนวนมากเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชน เช่นโครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML: Small, Medium, Large) ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่ยั่งยืน และไม่เกิดประโยชน์ต่อชุมชนที่แท้จริง กล่าวคือ พบโครงการที่ใช้งบประมาณในการก่อสร้างอาคารสถานที่ หรือจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์เก็บไว้มากมายให้เต็มจำนวนงบประมาณที่ได้รับ ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยกับบทวิเคราะห์ของ กนกพร รัตนสุธีระกุล (2554) ที่ศึกษาโครงการ SML พบว่า แต่ละหมู่บ้านล้วนแล้วแต่นำเงินมาพัฒนาชุมชนของตนเองในรูปแบบของสิ่งก่อสร้าง เนื่องจากเห็นว่างบประมาณดังกล่าว หากจะต้องการดำเนินการให้เห็นเป็นรูปธรรมและง่ายต่อการตรวจสอบน่าจะนำมาสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน แม้ว่าบางชุมชนจะมีศาลากลางบ้านเดิมอยู่แล้วก็ตาม อีกตัวอย่างหนึ่งคือ โครงการไทยเข้มแข็ง ซึ่งพบว่าการทุจริตเกิดขึ้นมากมาย ตามที่ นवलน้อย ตีร์รัตน์ (2553) นักวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวถึง งบประมาณในโครงการไทยเข้มแข็ง ปี 2552 ของกระทรวงสาธารณสุข จำนวนกว่า 86,000 ล้านบาท ซึ่งมากเป็น 60 เท่าของงบประมาณการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ ปี 2541 ซึ่งมีมูลค่าเพียง 1,400 ล้านบาท มีบทวิเคราะห์ที่แสดงถึงช่องทางการทุจริตที่จะตามมา ทั้งนี้วิธีการดังกล่าวไม่สอดคล้องกับแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ตระหนักถึงความพอเพียง พอประมาณ และมีเหตุผล โดยคำนึงถึงการมีภูมิคุ้มกันของชุมชนบนพื้นฐานความต้องการและความพร้อมของชุมชน การพัฒนาส่วนใหญ่จึงไม่ยั่งยืนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าผู้ที่นำแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติและประสบผลสำเร็จนั้นส่วนใหญ่จะเป็นในรูปของปัจเจก ได้แก่ ประชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งเกิดจากคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลที่มีพื้นฐานความคิด วิถีชีวิตและการสั่งสมประสบการณ์เรียนรู้ด้วยตนเองมายาวนาน

การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เป็นแกนหลัก ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีการจัดทำแผนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง 4 ปี ในช่วงปี 2547 - 2550 โดยปีแรก เน้นการจุดประกายความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ให้คนมีความเข้าใจที่ถูกต้อง และเกิดความตื่นตัว ต่อมาในช่วงปีที่ 2 ถือว่าเป็นช่วงสำคัญ คือ จะเน้นการสร้างกรณีศึกษา (Case Study) หรือทำให้ประชาชนเห็นว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำได้ และประสบความสำเร็จได้จริงๆ ที่สำคัญต้องสร้างความเข้าใจว่า เศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจของทุกคน ทุกอาชีพ ทั้งที่อยู่ใน

เมืองและอยู่ในชนบท ซึ่ง จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา ประธานอนุกรรมการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2550) กล่าวว่า

...ผู้ที่เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมและบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการก็จะขยายเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้อของงาน โดยอาศัย การขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็กระทำตามความเหมาะสมไม่ใช่ กู้มาลงทุนจนเกินตัวจนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ เมื่อภาวะของเงินผันผวน ประชาชน จะต้องไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว เกษตรกรก็ทำไร่นา ปลูกพืชแบบผสมผสานในที่แห้งแล้งตามแนว “ทฤษฎีใหม่” หากไม่มีความพอประมาณในใจตน นึกแต่จะซื้อรถปิกอัพคันใหม่ หรือเครื่องอำนวยความสะดวกอื่นๆ อยู่ร่ำไปย่อมไม่ถือว่าประพฤตินอยู่ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ในช่วงปีที่ 3 เป็นช่วงของการสร้างเครือข่าย โดยการขับเคลื่อนจะเป็นลักษณะ การระดมพลังจากทุกภาคส่วนแบ่งเป็น 2 เครือข่ายสนับสนุนตามกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐทั้งหมด เครือข่ายด้านประชาสังคมและชุมชน เครือข่ายธุรกิจเอกชน เครือข่ายภาค การเมือง

ในส่วนของระดับครัวเรือนนั้น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ (2550) ได้เสนอแนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. ทางสายกลาง: ดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท เน้นการพึ่งตนเองก่อนเป็นหลัก
2. ความสมดุล: ความสมดุลระหว่างรายได้และรายจ่าย ส่งเสริมให้มีการออม ความสมดุลระหว่างการทุ่มเทให้กับกิจการงาน เมื่อเปรียบเทียบกับความอยู่ดีกินดี ความสงบสุข และความอบอุ่นของครอบครัว ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์อันวอยความสะอาดต่างๆ ในชีวิตกับความสงบสุขและความพึงพอใจของสมาชิกในครอบครัว
3. ความพอเพียง: คือการไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รู้จักประมาณ รู้จักพอ ไม่สนับสนุนหรือยึดติดกระแสวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม

4. ภูมิคุ้มกันและก้าวทันโลก: ประหยัด สร้างนิสัยการออมเพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต เตรียมพร้อมรับความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นพัฒนาความรู้และทักษะในการเลี้ยงชีพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับตัวได้ทัน เมื่อสิ่งแวดล้อมภายนอกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และเสริมสร้างความเข้มแข็งของจิตใจ ส่งเสริมการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ขณะเดียวกันก็มีความยืดหยุ่น

5. การเสริมสร้างจิตใจคน: รักษาศีลธรรมตามหลักศาสนามีความรับผิดชอบ มีความเพียร มีคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริตต่อครอบครัว ชุมชน และพึงพอใจที่จะพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป จากความหมายและคำอธิบายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ดังที่ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมตามที่กล่าวมานี้ ในทัศนะของผู้วิจัยอธิบายแนวคิดเพื่อนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ว่า ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญานำทางที่ใช้ได้กับประชาชนทุกคน ในการนำมาไปสู่การปฏิบัติได้ทุกโอกาส ทั้งในด้านการประกอบสัมมาอาชีพและการดำเนินชีวิตทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ประเทศ และสังคมโลก เนื่องจากทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มจากการมีแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมกับคนทุกยุคทุกสมัย คือถ้าบุคคลใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ ไม่เกินตัว อยู่อย่างพอเพียงคือพออยู่พอกินก็จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน เมื่อพอเพียงไม่โลกก็มีค่าใช้จ่ายน้อย ไม่มีหนี้สินเกินความจำเป็น ทั้งนี้ต้องขยัน อดทนและรู้จักอดออม จึงจะสามารถสร้างความมั่นคงในชีวิตได้ และต้องมีการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของศาสนาที่นับถือ ที่สำคัญต้องซื่อสัตย์สุจริตจึงจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสงบสุข การปฏิบัติทุกอย่างดังกล่าวให้อยู่บนพื้นฐานของความรอบคอบมีเหตุมีผลอันสมควร พร้อมๆ กับการรักษาธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้สมดุล มีความรู้อย่างลุ่มลึกในบทบาทหน้าที่หรืออาชีพของตน ก็จะสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องหลายๆ ที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพหรือการดำเนินชีวิต เมื่อเกิดภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงของสังคมก็จะสามารถเผชิญปัญหาได้ด้วยตนเองเพราะมีความพร้อมของสิ่งที่ทำ ถึงแม้ว่าต้องประกอบอาชีพที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในระดับที่กว้างขวางขึ้น เช่น ในการทำธุรกิจ ขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ ถ้ารู้จักประมาณตนให้เหมาะสมกับกำลังความสามารถของตน ถ้าต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกก็ต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม คือไม่เอาเปรียบใครและไม่ถูกเอาเปรียบ เปรียบและอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน อยู่ด้วยความสามัคคี และมีกลุ่มเครือข่ายที่สร้างพลังและความร่วมมือร่วมใจกันอย่างเข้มแข็งก็必将มีความยั่งยืน สามารถแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้

แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงสำหรับเกษตรกร

ตามแนวพระราชดำริ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการ “ทฤษฎีใหม่” 3 ชั้น คือ

ชั้นที่หนึ่ง มีความพอเพียง เลี้ยงตัวเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด ขจัดการใช้จ่าย

ชั้นที่สอง รวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อทำการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้าน

สวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ฯลฯ

ชั้นที่สาม สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย

โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคราชการในด้านเงินทุน

การตลาด การผลิต การจัดการ และข่าวสารข้อมูล

นัยสำคัญของแนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการ

ได้แก่

1. เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่า “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรกเมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับรองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่ออกสู่ตลาดก็จะเป็นกำไรของเกษตรกร ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อตลาด แทนที่ตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ และหลักใหญ่สำคัญยิ่ง คือ การลดค่าใช้จ่าย โดยการสร้างสิ่งอุปโภคบริโภคที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ผู้วิจัยเห็นด้วยตามทฤษฎีดังกล่าวนี้ หมายความว่า ถ้าทุกคนสามารถพึ่งตนเองได้ จะสามารถกำหนดแนวทางการปฏิบัติได้ทุกขั้นตอน แต่ในสภาพจริงของสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมชานชาลาที่อยู่บนพื้นฐานระบบอุปถัมภ์ตั้งแต่ระดับโครงสร้างของภาครัฐจนถึงชุมชน กล่าวคือ ชานชาลาส่วนใหญ่มีวิถีการผลิตที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ขาดเงินทุนหมุนเวียนที่เพียงพอ จึงต้องกู้เงินจาก ธ.ก.ส. หรือกองทุนหมู่บ้านในทุกฤดูการผลิต ไม่มีที่ดินของตนเอง การผลิตและการขายต้องพึ่งพิง กลไกตลาดที่กำหนดโดยพ่อค้าคนกลางซึ่งภาครัฐบาลแต่ละยุคสมัยไม่มีมาตรการช่วยเหลือที่แน่นอน ส่วนในระดับชุมชนซึ่งเป็นชนบทนั้นด้วยวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงรับรู้และเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเพื่อนบ้านได้ง่าย และจะมีวัฒนธรรมการทำตามอย่างกันเพื่อให้ได้รับประโยชน์เช่นเดียวกัน เช่น การใช้ปุ๋ยเคมีสูตรใหม่ๆ แล้วได้ผลผลิตมากขึ้น การใช้เครื่องทุ่นแรงเพื่อความรวดเร็วขึ้น แม้จะต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้นก็ตาม จึงพบว่า ชานชาลาส่วนใหญ่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้จริง

2. เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้ กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ให้หลากหลาย ครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย และการท่องเที่ยวในระดับชุมชน เมื่อองค์กรชาวบ้านเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง และมีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรทั้งหมดในชุมชนก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับการแก้ไขปัญหาในทุกๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตได้อย่างมีเสถียรภาพ ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจสามารถขยายตัวไปพร้อมๆ กับสภาพการณ์ด้านการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น

ในทัศนะของผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดการรวมกลุ่มของชุมชนในการสร้างความเข้มแข็ง อาทิ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต ตัวอย่างชุมชนที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่รู้จักแพร่หลาย เช่น ชุมชนไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านอินแปลง จังหวัดสกลนคร เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นว่าการรวมกลุ่มต่างๆ ในชุมชนดังกล่าวที่ยังคงดำเนินการได้ต่อเนื่องจะเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ในการกู้เงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพ แต่มีข้อสังเกตว่าการรวมกลุ่มของชาวนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งหรืออำนาจต่อรองภายนอกจะไม่ยั่งยืน เช่น กลุ่มแม่บ้านเพื่อการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าโอท็อป (Otop: One Tambon One Product) จำนวนมากที่ได้รับการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ซึ่งมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่น่าสนใจคือ การขาดประสบการณ์ด้านธุรกิจและการตลาด รวมถึงไม่มีแนวทางที่จะรองรับเพียงพอ เป็นต้น ทำให้การดำเนินกิจกรรมการรวมกลุ่มอื่นๆ จึงค่อยๆ ลดลงและล้มเลิกไปในที่สุด

3. เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่างๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว หากแต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติอื่นๆ ด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั้งเดิมของไทยให้คงอยู่ตลอดไป (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2550)

ประเด็นของความสามัคคีการร่วมแรงร่วมใจกันในสังคมชาวนาแบบดั้งเดิมที่มีการช่วยเหลือกันด้วยการใช้แรงงาน หรือที่เรียกว่าการเอาแรงลงแขกในขั้นตอนต่างๆ เช่น การดำนา เกี่ยวข้าวเพราะสังคมชาวนามีความสัมพันธ์แบบเครือญาติใกล้ชิด คนในครัวเรือนมีอาชีพหลักคือการเป็นชาวนา ยังไม่มีความเจริญทางวัตถุและการใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรกลต่างๆ เข้ามา การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันนี้วิถีการผลิตของชาวนาที่เร่งผลิตเพื่อการขายให้ได้เงินมากๆ เพื่อใช้หนี้เงินกู้ยืมมา จึงไม่สะดวกในการใช้แรงงานช่วยเหลือกัน ประกอบสังคมที่มีผู้สูงอายุมากขึ้น คนรุ่นใหม่สืบทอดอาชีพชาวนาน้อยลง จึงพบเห็นวัฒนธรรมการร่วมแรงร่วมใจกันน้อยมาก

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงนี้ โดยหลักการแล้วเป็นทฤษฎีที่มีความหมายและวิธีการที่ความเหมาะสมกับคนทุกคน ทุกอาชีพ เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่ดีที่พัฒนาทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม ทั้งนี้ต้องนำไปปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่องจึงจะเกิดผลลัพธ์ที่ชัดเจน แต่ทั้งนี้ความเป็นไปได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และ การพัฒนาความเจริญต่างๆ ที่สร้างเน้นวัตถุและสวาททางกับความเจริญด้านจิตใจ จึงพบความสำเร็จในการนำไปปฏิบัติ น้อยมากเมื่อเทียบกับการนำทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางปฏิบัติมายาวนาน

อนึ่ง ผลการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า มีตัวอย่างชุมชนที่นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ และประสบความสำเร็จจนเป็นแบบอย่างของชุมชนอื่นๆ เช่น กรณีของลุงประยงค์ วรรณงค์ ปราชญ์ชาวบ้านแห่งชุมชนไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ร่วมกับผู้นำจำนวนหนึ่ง ช่วยกันทำให้ชุมชนไม้เรียงแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนได้จนมีชื่อเสียงไปทั่วโลก ได้รับรางวัลแมกไซไซเมื่อ พ.ศ.2547 ลุงประยงค์ใช้หลักการว่า “ทำกินเอง ใช้เอง ทำอาชีพที่ตนเองถนัดเช่น การศึกษาเรื่องยางพาราให้ถ่องแท้ และรวมกลุ่ม ระดมทุนจากหุ้นของชาวบ้านที่รับประโยชน์ร่วมกัน ร่วมกันแก้ปัญหา ขยายยางพาราโดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง เป็นต้น ในส่วนตัวต้องจัดการชีวิตของตนเองให้เป็น เช่น หาทางพึ่งตนเองให้มากที่สุดด้วยการเริ่มสำรวจค่าใช้จ่ายของตัวเองอย่างจริงจัง ทำบัญชีครัวเรือนและได้เห็นตัวเลขจริงๆ ของค่าใช้จ่ายและหนี้สินจึงร่วมกันลดค่าใช้จ่ายและสร้างรายได้เพิ่มขึ้น” (เสรี พงศ์พิศ, 2552)

การพัฒนาเกษตรกรรมด้วยวนเกษตร เพื่อการมีกินตลอดชีวิตจากประสบการณ์ชีวิตของปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ วิบูลย์ เข็มเฉลิม ผู้ใหญ่บ้านแห่งบ้านห้วยหิน ตำบลลาดกระโทง อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นผู้เปลี่ยนวิถีชีวิตจากการเกษตรแบบกระแสหลักมาสู่การเกษตรแบบวนเกษตร เนื่องจากที่ผ่านมา วิบูลย์ เข็มเฉลิม ทำเกษตรเชิงเดี่ยวเคยปลูกพืชชนิดเดียวจำนวนมากๆ ทั้งข้าวและฝ้ายแต่พบว่ายิ่งปลูกมาก

หนี้สินยิ่งพอกพูน คือ ปลูกในที่ดินจำนวนมาก แต่ประสบปัญหาคือขายผลผลิตได้ไม่คุ้มต้นทุน และเป็นหนี้มากขึ้น ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อขยายการผลิตให้มากขึ้นตาม เมื่อต้องขายให้ได้ราคาสูงขึ้น จึงเรียกร้องให้รัฐบาลประกันราคาแต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ในที่สุดจึงหยุดทบทวนสิ่งที่ผ่านมา และเริ่มคิดว่าการผลิตเพื่อขายเป็นหนทางสู่การสิ้นเนื้อประดาตัว จึงได้ขายที่ดินกว่า 200 ไร่ เพื่อไถ่ถอนหนี้สินและหันกลับมาทำ วนเกษตรด้วยที่ดินเพียง 9 ไร่ ด้วยการจัดระบบนิเวศน์ โดยการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ การปลูกพืชหลายๆ ชนิด ซึ่งจะเกื้อกูลกันเหมือนต้นไม้ในป่าธรรมชาติ เมื่อพืชเริ่มโตขึ้นแมลงบางชนิดก็มาอาศัย มีสัตว์มีนมาเก็บลูกไม้ มากินแมลงที่เกิดตามธรรมชาติ เกษตรกรก็มีความสุขทางอารมณ์ ถ้าเราไม่เบียดเบียนสัตว์เหล่านั้นจิตใจก็จะอ่อนโยน มีเมตตาธรรม เห็นใจซึ่งกันและกัน ลดการเบียดเบียนแก่งแย่ง หันมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นี่คือนิติทางสังคมของวนเกษตร วิบูลย์ เข็มเฉลิมให้ข้อคิดไว้ดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ, 2552)

...เราต้องคิดในส่วนของเราว่าทำอะไรไว้ที่เราจะอยู่ได้ เรากล้าพอที่จะหยุดวิ่งตามกิเลสไหม ถ้าคิดว่ากล้าหยุดและทำในสิ่งที่คิดว่าอยู่ได้ ชีวิตน่าจะมีความมั่นคงกว่า เราพิสูจน์ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอให้ชาวบ้านทั้งหมดพร้อมที่จะทดลองพิสูจน์ หากการทดลองของเราสามารถทำให้เราอยู่ได้จริงก็จะเป็นเครื่องชักจูงให้คนอื่นหันมาสู่เส้นทางที่เชื่อว่าพึ่งตนเองได้

การพึ่งตนเองคือการสร้างสถานการณ์ที่ทำให้บุคคลเกิดความเชื่อว่าครอบครัวสามารถหาปัจจัย 4 ทั้งอาหาร ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัยโดยไม่ต้องไปขอความช่วยเหลือใคร การพึ่งตนเอง คือ การจัดเตรียมสวัสดิการและความมั่นคงให้กับตนเองทั้งในกาลปัจจุบันและในอนาคต การปลูกไม้ผลและไม่โตเร็วไม่ต้องลงทุนมากลงแรงอย่างเดียววนนอกจากนั้นปลูกสมุนไพรเพื่อลดรายจ่ายด้านยารักษาโรค ปลูกพืชคลุมดิน พืชกินดอกกินใบ การปลูกพืชทุกอย่างไม่ต้องใช้ยาฆ่าแมลงหรือยากำจัดวัชพืช อาจมีการเพิ่มอาหารเนื้อสัตว์โดยเลี้ยงไก่และขุดบ่อปลาเล็กๆ พออย่างเข้าสู่ช่วงที่ 2 คืออายุ 40-60 ปี มีหน้าที่ทำนุบำรุงและปลูกแซมพืชต่างๆ ที่ปลูกไว้เต็มพื้นที่ ซึ่งก็มีชั่วโมงพัก เมื่อปลูกไม้โตเร็วไปแล้วราว 20-30 ปี นำมาปลูกบ้านหลังใหม่ได้โดยไม่ต้องเป็นหนี้ เป็นต้น (เสรี พงศ์พิศ, 2548) ปัจจุบัน วิบูลย์ เข็มเฉลิมมีชีวิตที่พอเพียงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติของวนเกษตรรอบๆ บ้าน เป็นวิทยากรบรรยายให้ประชาชนที่มาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมากอยู่เสมอๆ รวมถึงผู้วิจัยด้วย ซึ่งเป็นตัวอย่างการแก้ปัญหาด้วยการพึ่งตนเองบนฐานของทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

อีกตัวอย่างหนึ่งของชุมชนที่นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาพัฒนาได้ประสบความสำเร็จกว่าสิบปีมาแล้ว และเป็นที่ยู้งักอย่างกว้างขวางคือ บ้านสามขา ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ท่ามกลางหุบเขาและห่างไกลจากความเจริญที่แต่เดิมชาวบ้านพึ่งพิงป่า และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ระบบการผลิตล้วนเชื่อมต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ปลูกข้าว ปลูกผักเพื่อกิน หาปลาในหนองน้ำหลังหมู่บ้าน หาเห็ด หาหน่อไม้จากป่าซึ่งได้รับการดูแลรักษาจากคนรุ่นต่อรุ่นมาเป็นอย่างดี ผลผลิตบางอย่างที่ได้มา หากเหลือก็จะแจกจ่ายเพื่อนบ้าน แต่เมื่อมีความเจริญเข้ามาจึงมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นคือ จากชุมชนที่เคยพึ่งพาตนเองก็ตกเป็นเหยื่อแห่งการไหลบ่าของสินค้าอุปโภคบริโภค เป็นเหยื่อของการตลาดในระบบทุนนิยม เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีการดำเนินชีวิตใหม่อย่างไม่สามารถต้านทาน แม้จะทำให้ชีวิตของคนสามขาใช้ชีวิตอยู่บนความสะดวกสบาย ชื้อทุกอย่างที่อยากกิน ชื้อผักจากรถเร่ขายกับข้าว จากพ่อค้านอกหมู่บ้าน ต้นไม้ที่ไม่เคยใส่ปุ๋ยก็มีพ่อค้ามาบอกว่า ถ้าใส่ปุ๋ยสูตรนี้จะโตเร็วและให้ผลผลิตดี ชาวบ้านก็เห็นดีเห็นงามและปฏิบัติตามคำแนะนำอย่างไม่เคย พินิจพิเคราะห์ถึงข้อดีและข้อเสีย ทำให้เสียเงิน เสียองค์ความรู้และภูมิปัญญาการทำมาหากิน และสูญเสียความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ระบบผลิตแบบดั้งเดิมนั้น เชื่อมต่อการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ปัญหาสังคมที่ตามมา เช่น ปัญหายาเสพติดและหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่รู้ตัว แกนนำหมู่บ้าน จึงหาแนวทางการแก้ปัญหา โดยให้ชาวบ้านเข้าร่วมกระบวนการวิจัย โดยมีเป้าหมาย คือ ลดภาระหนี้สินของชุมชนโดยใช้บัญชีครัวเรือน มาเป็นระบบตรวจสอบพฤติกรรมของตนเอง ด้วยการจดและบันทึกที่มาที่ไปของเงินทุกบาททุกสตางค์ เมื่อชาวบ้านนำตัวเลขหนี้ของแต่ละครอบครัวมาบวก รวมกันแล้วพบว่าบ้านสามขามีหนี้สินมากกว่า 18 ล้านบาท และยังชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรมสุรุ่ยสุร่ายของคนบ้านสามขาที่หมดเงินไปกับหอยไต่ดิน ค่าเหล้า บุหรี่ แอร์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าผัก และค่าอาหารที่ส่วนใหญ่หาได้จากชุมชนทั้งสิ้น จึงมีการปรับตัวครั้งใหญ่ของคนบ้านสามขา คือ หันกลับไปมองวิถีแบบเก่า วิถีที่พอเพียง เช่น เข้าป่าเพื่อหาอาหาร ขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลาแค้กิน เหลือกก็เผื่อแผ่เพื่อนบ้านหรือขาย รวมกลุ่มกันผลิตของใช้ประจำวัน เช่น ยาสระผม น้ำยาล้างจาน เกิดกลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพสำหรับใช้และซื้อขายกันเองภายในหมู่บ้าน ลดพฤติกรรมการบริโภคเหล้า บุหรี่และหอย หนี้สินที่มีได้กำหนดรูปแบบการผ่อนชำระเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่มมีอิสระในการชำระหนี้มากขึ้นเกิดกลุ่มออมทรัพย์ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำเงินมาออมเป็นธนาคารกรุงไทย-สามขา” โดยที่ชาวบ้านได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไขและกติกาตามความต้องการของชาวบ้าน ขณะเดียวกันก็ไม่ผิดเงื่อนไขของธนาคาร แสดงให้เห็นว่า “แนวทางแห่งความพอเพียง” คือการรู้จักตัวเองและจะเกิดภูมิคุ้มกันที่ดี (ชาญ อุทธิยา, 2553) บ้านสามขาเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ

พอเพียงต้นแบบระดับ “มั่งมี ศรีสุข” ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ.2552 ปัจจุบันจัดเป็นหมู่บ้าน
เร่งรัดพัฒนาระดับก้าวหน้า และชาวบ้านสามขา มีรายได้เฉลี่ยของประชากร สูงกว่าเกณฑ์ จปฐ.
ปี 2554 คือ 44,576 บาท/คนปี (สุทัศน์ ไชยลังกา, 2554)

กล่าวโดยสรุป คือ แนวคิดของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่มีสาระสำคัญดังกล่าว
ข้างต้นนั้น น่าจะนำมาใช้เป็นแบบอย่างของการพัฒนาประเทศไทยในระยะต่อไป แม้ว่าวิกฤต
เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในขณะนี้ อาจจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่ผลกระทบต่างๆ จะไม่รุนแรงมาก
นักถ้าหากทุกภาคส่วนของสังคมมีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยยึดหลัก ความพอดีกับ
ศักยภาพของตนเอง บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองรวมทั้งมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่นๆ ในสังคม
เป็นประการสำคัญถึงแม้ว่า ข้อคิดทั้งหมดจะมุ่งเน้นไปสู่กลุ่มเกษตรกรหรือผู้มีที่ดินทั้งหลาย
แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องกลับไปสู่ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นไปไม่ได้ในสภาพความเป็นจริง
สำหรับคนอยู่นอกภาคการเกษตรนั้น เศรษฐกิจพอเพียงก็ต้องถูกนำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต
เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติตน ไม่ว่าจะอยู่ในกิจกรรมอาชีพใดก็ต้องยึด
วิถีชีวิตไทย อยู่แต่พอดี อย่าฟุ่มเฟือยอย่างไร้ประโยชน์ อย่ายึดวัตถุเป็นที่ตั้ง ยึดทางสายกลาง
อยู่กินตามฐานะ ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต เติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป อย่าใช้หลักการลงทุน
เชิงการพนันซึ่งตั้งอยู่บนความเสี่ยง กู้เงินมาลงทุนโดยหวังรวยอย่างรวดเร็วแล้วก็ไปสู่
ความล้มละลายในที่สุดตั้งอยู่บนหลักของการ รู้ รัก สามัคคี ใช้สติ ปัญญาปกป้องตนเองไม่ให้หลง
กระแสโลกาภิวัตน์ โดยไม่รู้ถึงเหตุและผลตามสภาพแวดล้อม ให้รู้จักแยกแยะ สิ่งดี สิ่งเลว สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ ตามสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองของเราเป็นที่ตั้ง ให้มีความรัก ความเมตตา
ที่จะช่วยเหลือสังคมให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ และรวมพลังกันด้วยความสามัคคีเป็นหมู่เหล่า
ขจัดข้อขัดแย้งไปสู่ความประนีประนอม รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

หมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Model Villages)

กระทรวงมหาดไทยได้มอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานเจ้าภาพหลัก
รับผิดชอบการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ร่วมกับกรมการปกครอง และกรมส่งเสริม
การปกครองส่วนท้องถิ่น ในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้สัมฤทธิ์ผลอย่างยั่งยืน
โดยมีเป้าหมายของหมู่บ้านทั้งหมด 38,000 หมู่บ้าน และมีรายละเอียดการประเมินหมู่บ้าน
เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบดังนี้ (กระทรวงมหาดไทย, 2552)

แนวทางและขั้นตอนการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดคู่มือการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเริ่ม
ดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ.2550 และประเมินทุก 2 ปี คือต่อมาประเมินครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2552
โดยมีวัตถุประสงค์ของการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดังนี้

1. เพื่อใช้ผลการประเมินฯ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน/ชุมชนทั่วประเทศ

2. เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ใช้ประโยชน์จากข้อมูลในการวางแผนการติดตามและพัฒนาหมู่บ้านตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3. เพื่อใช้ผลการประเมินฯ ในการจำแนกระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน/ชุมชน

4. เพื่อประกอบการพิจารณาให้เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ

ก่อนที่จะมีการประเมินแต่ละระดับ มีการเตรียมความพร้อมก่อนการประเมินคือ กรมการพัฒนาชุมชนจัดทำคู่มือ คำอธิบายตัวชี้วัด วิธีการ ขั้นตอนการประเมิน สร้างความเข้าใจแก่ผู้ประเมินทุกระดับ แล้วจึงจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อให้การส่งเสริมสนับสนุนการประเมิน ติดตาม และตรวจสอบรับรองผลการประเมิน โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติตามลำดับดังนี้

1. ระดับหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในหมู่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ร่วมเวทีประชาคมในการให้ข้อมูลตามแบบประเมินหมู่บ้าน

2. ระดับตำบล คณะทำงานผู้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลการประเมินหมู่บ้าน บันทึกข้อมูลการพัฒนาของหมู่บ้านโดยใช้เวทีประชาคมเพื่อให้ผู้บริหารท้องถิ่น กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ตรวจสอบยืนยันความครบถ้วนถูกต้องข้อมูลของหมู่บ้าน

3. ระดับอำเภอ คณะทำงานพิจารณาตรวจสอบการประเมินหมู่บ้านของแต่ละตำบล และจัดทำทะเบียนข้อมูลหมู่บ้านส่งจังหวัด

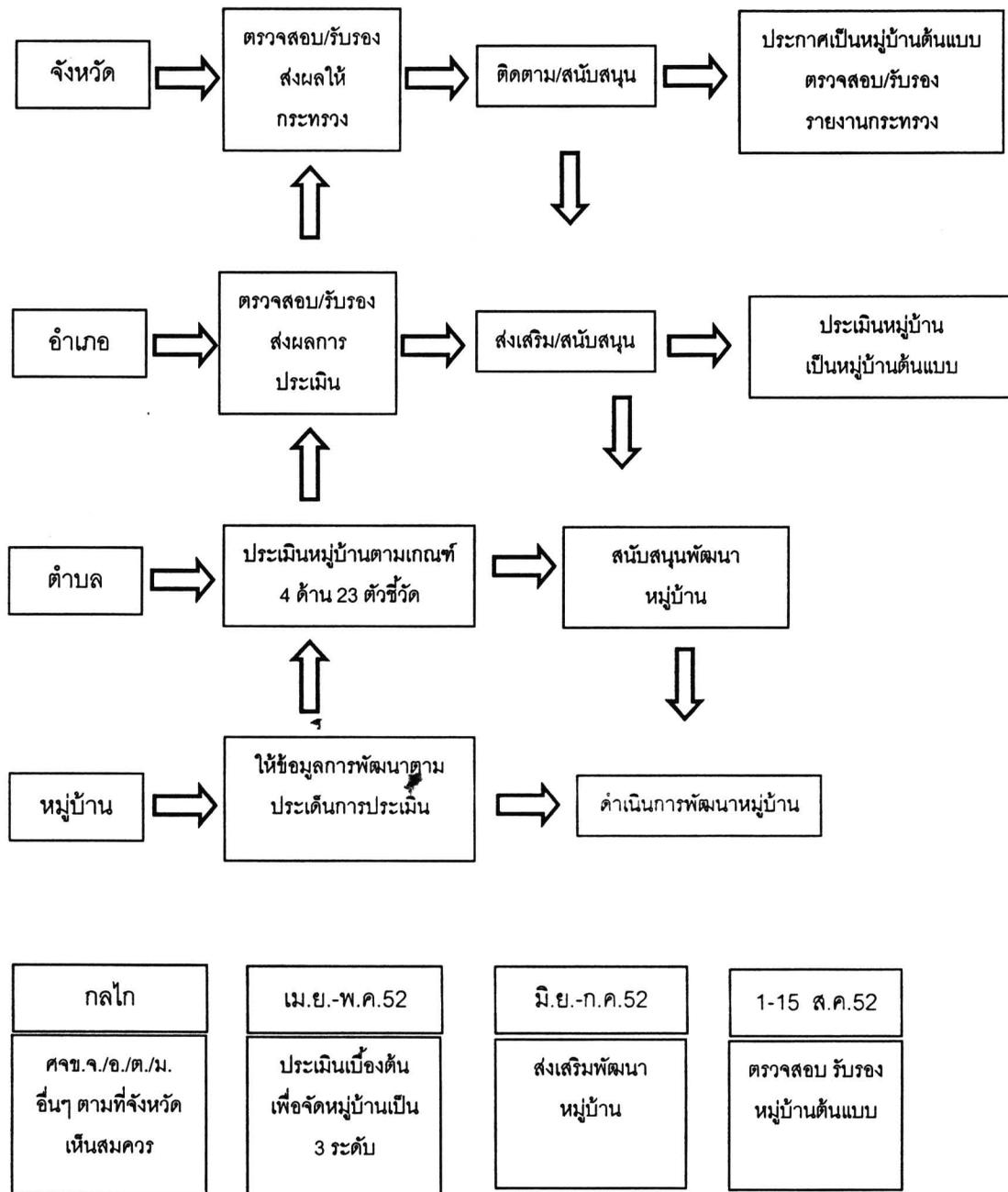
4. ระดับจังหวัด รวบรวมทะเบียนข้อมูลหมู่บ้านที่อำเภอประเมินแล้วเป็น 3 ระดับส่งข้อมูลให้กรมการพัฒนาชุมชน

แนวทางการประกาศหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ มีดังนี้

1. ระดับอำเภอ พิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านเพื่อเป็นต้นแบบ โดยพิจารณาจากศักยภาพของการเป็นแหล่งเรียนรู้ ระบบการบริหารจัดการชุมชน และความยั่งยืนเป็นองค์ประกอบเพิ่มเติม และจัดทำทะเบียนข้อมูลหมู่บ้าน ส่งจังหวัด

2. ระดับจังหวัด ตรวจสอบ รับรองหมู่บ้าน และประกาศเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ส่งผลให้กรมการพัฒนาชุมชน

3. กรมการพัฒนาชุมชน รวบรวม สรุปผลของแต่ละจังหวัดเป็นภาพรวมของประเทศ เสนอปลัดกระทรวงมหาดไทยเพื่อทราบและเผยแพร่ข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

ภาพ 3 กระบวนการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ

ที่มา: กระทรวงมหาดไทย, 2552

จากการศึกษาแนวทางและขั้นตอนการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า แนวความคิดตามนโยบายการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงในนามของกระทรวงมหาดไทยครั้งนี้ แม้ว่าจะแสดงขั้นตอนของกระบวนการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงที่เริ่มต้นจากหมู่บ้าน/ชุมชนก็ตาม แต่รายละเอียดของขั้นตอนการประเมินนั้นเป็นเพียงกลไกอย่างหนึ่งที่จะกำหนดเกณฑ์เพื่อจัดระดับหมู่บ้านด้วยเหตุผลเพื่อวางแผนการสนับสนุนให้แตกต่างกันในแต่ละหมู่บ้าน เช่น การจัดสรรงบประมาณหรือรูปแบบการช่วยเหลือสนับสนุนมากน้อยแตกต่างกันตามระดับนั้นๆ เป็นวิธีการคัดกรองที่กำหนดโดยหน่วยงานรัฐ โดยมีข้อสังเกตคือ เริ่มตั้งแต่การกำหนดคู่มือ และตัวชี้วัดที่ดำเนินการโดยกรมการพัฒนาชุมชน โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นหรือความต้องการบนพื้นฐานความเป็นจริงของชุมชนที่จะถูกประเมินแต่อย่างใด

ตัวชี้วัดแบบประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

แบบประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงที่จะนำมาใช้ในการประเมินหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง กระทรวงมหาดไทย ปี 2552 มี 4 ด้าน 23 ตัวชี้วัด ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2552)

1. ด้านจิตใจและสังคม มี 7 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 1.1 มีความสามัคคีและความร่วมมือของคนในหมู่บ้าน
- 1.2 มีข้อปฏิบัติของหมู่บ้าน
- 1.3 มีกองทุนในรูปแบบสวัสดิการแก่สมาชิก
- 1.4 ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย
- 1.5 มีคุณธรรม/จริยธรรม
- 1.6 คนในหมู่บ้าน/ชุมชน ปลอดภัยจากยาเสพติด
- 1.7 มีความเชื่อมั่นในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. ด้านเศรษฐกิจ มี 5 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 2.1 มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน
- 2.2 มีกิจกรรมลดรายจ่ายและสร้างรายได้
- 2.3 มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพหลักของหมู่บ้าน
- 2.4 มีกิจกรรมการออมที่หลากหลาย
- 2.5 มีการดำเนินงานในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มที่มีการดำเนินงานในลักษณะ

เดียวกับรูปแบบวิสาหกิจชุมชน

3. ด้านการเรียนรู้ มี 7 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 3.1 มีข้อมูลของชุมชน
- 3.2 มีการใช้ประโยชน์จากข้อมูลชุมชน และแผนชุมชน
- 3.3 มีการค้นหาและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างคุณค่า
- 3.4 มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ในชุมชน
- 3.5 มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับศักยภาพของหมู่บ้าน/ชุมชน
- 3.6 มีการสร้างเครือข่ายภาคีการพัฒนา
- 3.7 มีการปฏิบัติตามหลักการพึ่งตนเอง

4. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มี 4 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 4.1 มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 4.2 มีกลุ่มองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม
- 4.3 มีการใช้พลังงานทดแทนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน
- 4.4 มีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ข้อสังเกตจากข้อมูลรายละเอียดของเกณฑ์ชี้วัดการประเมินหมู่บ้านทั้ง 4 ด้านดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในแต่ละด้านมีหลายกิจกรรมที่กำหนดไว้กว้างๆ และมีหลายตัวชี้วัดที่มีความเป็นนามธรรม เป็นการประเมินแบบหลวมๆ แสดงการมีหรือไม่มี ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ แต่ไม่ระบุระยะเวลาการปฏิบัติที่แสดงความต่อเนื่อง เช่น มีความสามัคคีและความร่วมมือของคนในหมู่บ้าน มีคุณธรรม/จริยธรรม มีความเชื่อมั่นในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้น ผลการประเมินหมู่บ้านอาจมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้

เมื่อดำเนินการประเมินจนครบ 23 ตัวชี้วัดดังกล่าวแล้ว ให้ตรวจสอบข้อมูลตัวชี้วัดที่ผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัดหลักเพื่อจัดระดับหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ระดับพออยู่ พอกิน หมายถึง หมู่บ้านที่มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับพออยู่พอกิน เงื่อนไขคือ ดำเนินการครบทั้ง 2 ข้อ คือ

- 1.1 มีตัวชี้วัดผ่านจำนวน 10 - 16 ตัวชี้วัด
- 1.2 และต้องผ่านตัวชี้วัดหลักจำนวน 10 ตัวชี้วัด (ได้แก่ตัวชี้วัดในข้อ 1, 2, 4, 8, 10,

13, 16, 17, 20, 21)

2. ระดับอยู่ดี กินดี หมายถึง หมู่บ้านที่มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับอยู่ดี กินดี เงื่อนไข คือดำเนินการครบทั้ง 2 ข้อคือ

2.1 มีตัวชี้วัดผ่าน 17 - 22 ตัวชี้วัด

2.2 และต้องผ่านตัวชี้วัดหลัก 17 ตัวชี้วัด (ได้แก่ ตัวชี้วัดใน ข้อ 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22)

3. **ระดับมั่งมี ศรีสุข** หมายถึง หมู่บ้านที่มีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับมั่งมี ศรีสุข ต้องผ่านการประเมินครบ 4 ด้าน 23 ตัวชี้วัด

เมื่อทราบผลการประกาศเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบแล้ว กระทรวงมหาดไทย จะกำหนดให้การเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบมีระยะเวลา 2 ปี โดยประกาศผลครั้งแรกเมื่อวันที่ 23 เมษายน 2550 ผลการดำเนินการ 75 จังหวัด มีจำนวนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ 75 หมู่บ้าน จังหวัดละ 1 หมู่บ้าน

เกณฑ์แสดงรายละเอียดของกิจกรรมตามตัวชี้วัด 6 ด้านของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2552) ดังนี้

1. **ด้านการลดรายจ่าย มีกิจกรรมหลัก 2 ประการ ได้แก่**

1.1 **ครัวเรือนทำสวนครัว** เช่น มีการปลูกผักสวนครัว ครัวเรือนปลูกพืชผักในหมู่บ้าน ตามสถานที่สาธารณประโยชน์ การปลูกผักปลอดสารพิษ และครัวเรือนปลูกผักสวนครัวบริเวณหัวไร่ปลายนา

1.2 **ครัวเรือนปลอดอบายมุข** ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันของตนเอง โดยการใช้ชีวิตไม่ฟุ้งเฟ้อ และไม่เกี่ยวข้อง การลด ละ เลิกอบายมุขทุกประเภท

2. **ด้านการเพิ่มรายได้** ได้แก่ ครัวเรือนใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมคือมีครัวเรือนที่ใช้เครื่องมือที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อใช้ในการเกษตรและกิจการอื่นๆ เพื่อเพิ่มรายได้ และหมู่บ้านมีครัวเรือนทำอาชีพเสริมโดยแยกออกเป็น 3 ด้านดังนี้

2.1 **ด้านเกษตรกรรม** ได้แก่ มีการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก เช่น เลี้ยงปลาดุก เลี้ยงกบ หรือเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงโค เป็นต้น

2.2 **ด้านอุตสาหกรรมในครัวเรือน** ได้แก่ มีการจำหน่ายอาหารแปรรูป ทอผ้า หรือครัวเรือนมีอาชีพเสริม

2.3 **ด้านพาณิชย์กรรม การค้าขาย** ได้แก่ การรวมกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาทักษะในอาชีพให้มีประสิทธิภาพ

3. ด้านการประหยัด หรือการออมมีกิจกรรมสำคัญ 2 ระดับ ได้แก่

3.1 คริวเรือนมีการออมทรัพย์ เช่น มีการออมทรัพย์กับกลุ่มสตรี กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ การออมเงินสัจจะรายเดือนในการฝากเงินออมของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ในหมู่บ้าน มีการเพิ่มหุ้นกองทุนหมู่บ้าน มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินโดยการทำบัญชีรับจ่าย มีแผนการใช้จ่ายและการถือสัจจะในการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น

3.2 ชุมชนมีการออมทรัพย์ ได้แก่ ในชุมชนมีการออมจากสถาบันการเงิน กองทุนหมู่บ้านจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสร้างเครือข่ายกับกองทุนอื่น หรือมีกิจกรรมอื่นๆ เช่น มีศูนย์สาธิต การตลาด ธนาคารข้าว ร้านค้า เป็นต้น

4. ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ ชุมชนมีการสืบทอดและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การมัดหมี่ การย้อมผ้าด้วยวัตถุดิบจากธรรมชาติ และผลิตภัณฑ์ต่างๆ การทอเสื่อกก การสีข้าวด้วยมือ การสืบทอดประเพณีพื้นเมืองต่างๆ เช่น การแสดงหมอลำ หมอแคน การสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น การนวดแผนไทย การใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรึกษาเศรษฐกิจพอเพียง การศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงจากสถานที่จริง และคริวเรือนมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

5. ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ได้แก่ ชุมชนใช้วัตถุดิบอย่างยั่งยืนในการประกอบอาชีพ เช่น การปลูกข้าวอินทรีย์ปลอดสารเคมี และการทำปุ๋ยอินทรีย์ในการบำรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก การทำปุ๋ยชีวภาพ การนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า เช่น การทำน้ำยาสระผมหรือน้ำยาล้างจานใช้เองจาก มะกรูด มะนาว การทำไม้กวาด การรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำให้ปลอดสารเคมี การขุดลอก คูคลอง กำจัดผักตบชวา การปลูกหญ้าแฝก การลดสารเคมีด้านการเกษตร การปลูกพืชหมุนเวียน เป็นต้น ชุมชนปลูกไม้ให้ร่มรื่นเป็นหมู่บ้านน่าอยู่ ส่งเสริมการปลูกต้นไม้ทุกคริวเรือน ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ การดูแลรักษาป่าชุมชน มีกิจกรรมการรณรงค์ต่างๆ เช่น การทำความสะอาด การจัดระเบียบชุมชน ปรับปรุงภูมิทัศน์หมู่บ้าน อนุรักษ์แหล่งน้ำ การคัดแยกขยะ การเผาถ่านทำน้ำส้มควันไม้ เป็นต้น

6. ด้านการเอื้ออารีต่อกัน ได้แก่ ชุมชนมีการดูแลช่วยเหลือคนจน คนด้อยโอกาส และคนที่ประสบปัญหา โดยการจัดสรรเงินสวัสดิการแก่ผู้พิการ/ผู้ติดเชื้อ/ผู้สูงอายุ และผู้ยากไร้ สวัสดิการด้านการศึกษา การจัดกิจกรรมศูนย์เด็กเล็ก การจัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ราษฎร การจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ในชุมชน การส่งเสริมอาชีพคริวเรือนยากจน และช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนต้อง "รู้จักสามัคคี" เช่น การจัดเวทีแผนชุมชน จัดตั้งธนาคารข้าว

มอบทุนการศึกษา จัดหากองทุนดูแลผู้ด้อยโอกาส ร่วมกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในชุมชน มีกิจกรรมสำคัญาร่วมกัน เป็นต้น (กระทรวงมหาดไทย, 2552)

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเกณฑ์แสดงรายละเอียดของกิจกรรมตามตัวชี้วัด 6 ด้านดังกล่าวเป็นแนวทางการสร้างเครื่องมือเพื่อสัมภาษณ์ครัวเรือนในชุมชนต้นแบบที่เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นเกณฑ์ที่กำหนดตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งแนวคำถามนี้จะประเมินการปฏิบัติของครัวเรือนได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีคำถามปลายเปิดเพื่อสอบถามความต่อเนื่องของกิจกรรมเพิ่มเติมของแต่ละครัวเรือนเพื่อแสดงผลการศึกษาในภาพรวมเพื่อให้ผลการศึกษาที่มีความชัดเจนต่อไป

แนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง (Self-Reliance Concept)

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2551) ได้ชี้ให้เห็นว่า กระแสการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปี พ.ศ.2504 จนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 8 เป็นการพัฒนาระบบรวมศูนย์ แม้ว่าผลการพัฒนาที่ได้จะทำให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยมากขึ้น จากการกระจายการพัฒนาอย่างไม่ทั่วถึงและไม่เป็นธรรม ทั้งยังทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเมื่อนำมาประกอบกับผลลัพธ์จากการขาดการส่งเสริมด้านการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อให้เกิดการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ผลกระทบที่เกิดขึ้น คือ มีการขาดแคลนวัตถุดิบและต้องนำเข้าจากต่างประเทศส่งผลกระทบต่อดุลการค้าและบริการของประเทศ นอกจากนี้ เมื่อประเทศไทยต้องเผชิญกับกระแสของโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้เกิดการรับและเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตก ตลอดจนค่านิยมที่แยกส่วนออกจากการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ จึงทำให้เกิดผลกระทบเชิงลบต่อฐานรากทางวัฒนธรรม สังคม และวิถีชีวิตของประชาชนจนก่อปัญหาสังคมตามมา

ปัจจุบันอยู่ในช่วงเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ปี พ.ศ.2555 – 2559 เป็นที่ทราบกันดีว่าเราได้รับแนวทางการพัฒนาบนพื้นฐานของทุนนิยมเพื่อตอบสนองความเป็นยุคของโลกาภิวัตน์มาตลอด ด้วยเบื้องหลังการพัฒนาจากประเทศในโลกตะวันตกที่ได้ชื่อว่าพัฒนาแล้วได้ขยายการพัฒนามาสู่ประเทศกำลังพัฒนาในซีกโลกตะวันออก เช่น ประเทศไทย เวียดนาม และจีน เป็นต้น ผลจากการพัฒนาที่พยายามที่จะพัฒนาให้ทันสมัยด้วยการพัฒนาเมืองในเชิงวัตถุและอุตสาหกรรม มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานก่อนเพื่อสร้างความเจริญทางด้านวัตถุ รองรับการพัฒนาเติบโตของเมืองและการเพิ่มขึ้นของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในด้านต่างๆ มากมาย ส่งผลกระทบทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจและสังคม ปัญหาความเหลื่อมล้ำ

ของการกระจายรายได้เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมากขึ้น ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน คนขาดระเบียบวินัยไม่เคารพกติกา เกิดปัญหาทางสังคม ยาเสพติด อาชญากรรม ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทยทำให้การพัฒนาไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน แม้ผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ปี พ.ศ.2545 – 2549 และฉบับที่ 10 ปี พ.ศ.2550 – 2554 จะประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ โดยสามารถผลักดันให้เศรษฐกิจขยายตัวได้อย่างมีเสถียรภาพ ฐานเศรษฐกิจมีความหลากหลายมากขึ้น อัตราการว่างงานต่ำลง รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้น สัดส่วนของคนยากจนลดลง การให้บริการสาธารณสุขมีคุณภาพมากขึ้น หลักประกันสุขภาพและบริการโครงสร้างพื้นฐานและสวัสดิการสังคมอื่นๆ ครอบคลุมถึงประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมากขึ้น ส่งผลให้ความอยู่ดีมีสุขของคนไทยโดยรวมดีขึ้นเป็นลำดับ แต่ประเทศไทยยังคงต้องเผชิญกับปัญหาเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการบริหารจัดการประเทศอย่างขาดความสมดุล

เมื่อเกิดผลกระทบดังกล่าวสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้วิเคราะห์และกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ยังต้องเน้นการพัฒนาที่คน ให้คนเป็นศูนย์กลาง เสริมสร้างศักยภาพของคนมากขึ้น ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทุกขั้นตอนทั้งร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ด้วย เพราะเป้าหมายของการพัฒนาคือประชาชน ถ้าประชาชนได้รับการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม สร้างเครือข่าย เกิดชุมชนเข้มแข็ง การพัฒนายั่งยืน ก็จะส่งผลให้เกิดพลังที่จะขับเคลื่อนความอยู่ดีมีสุขให้สังคมได้ต่อไป การที่ประชาชนจะได้รับการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่แท้จริงได้นั้นจะต้องเริ่มต้นพัฒนาในหน่วยย่อย ตั้งแต่ระดับครอบครัวและหมู่บ้านที่สำคัญคือ ทำให้ประชาชนและชุมชนสามารถพึ่งตนเอง แก้ไขปัญหาและความต้องการของตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

ความหมายของการพึ่งตนเอง (Self - Reliance) มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2552) กล่าวว่า การพึ่งตนเองเป็นสภาวะอิสระหมายถึง ความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดโดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ประเสริฐ ทองเจริญ (2552) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า บุคคลใดที่บรรลุนิติภาวะแล้วสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยมีอาชีพสุจริต มีรายได้พอเพียงกับการใช้จ่ายใช้สอย มีปัจจัยสี่ที่จำเป็นสมแก่ฐานะ ไม่มีหนี้สินล้นพ้นตัว สามารถหาความสุขจัดการชีวิตให้ตนเองและครอบครัว มีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น รู้จักให้ รู้จักรับ ช่วยแบ่งปัน เจือจุนผู้ที่ต่ำกว่าได้ตามสมควร

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2552) ให้คำนิยามการพึ่งตนเองว่า เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน อย่างรู้เท่าทัน และกระบวนการมองเรื่องการพึ่งพานี้จะต้องไม่มุ่งแข่งขันหรือไม่มุ่งครอบงำที่เหนือกว่า แต่เป็นการมุ่งสู่ความเป็นไทต่อกัน การช่วยเหลือกันเป็นสิ่งจำเป็นคือพึ่งพาในสิ่งที่เราไม่มี เกื้อกูลสิ่งที่เรามีให้ผู้อื่น การพึ่งพานี้ทำไปเพื่อให้แต่ละชุมชนพึ่งตนเองได้

วิบูลย์ เข็มเฉลิม (เสรี พงศ์พิศ, 2552) ปราชญ์ด้านวนเกษตร อธิบายว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสมกับคน กับสังคมกับธรรมชาติรอบๆ ตัวเรา การมีสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิตในปัจจุบันถึงอนาคต สวัสดิการที่พร้อมตอบสนองเราทันทีโดยที่เราไม่ต้องไปเรียกให้ใครมาจัดสวัสดิการให้ หรือให้ใครมาช่วยเหลือ

อยู่ สุนทรชัย (อุบล อุยู่หว่า, 2552) ปราชญ์ชาวบ้านในจังหวัดสุรินทร์ ทำการเกษตรแบบผสมผสาน ทั้งเพาะปลูกและเลี้ยงปลาด้วยการยกทรงในที่นา ให้ทักษะเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิตที่สามารถอธิบายการพึ่งตนเองไว้ว่า การพึ่งตนเอง คือทำให้พอกินในครอบครัวก่อน เหลือกินแล้วจึงขาย

จิม ไลฟ์ (Jim Life, 1996, pp.10-11) อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เขาให้ความหมายการพึ่งตนเองของชุมชนว่า การที่ชุมชนมีทรัพยากร (Resource) ของตนเองโดยไม่ต้องรอพึ่งพิงจากภายนอก

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่เป็นชาวนาในพื้นที่ของการศึกษาคั้งนี้คือแกนนำชุมชนและกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านหมู่บ้านเวฬุวัน หมู่ที่ 8 ตำบลวังบ่อ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เกี่ยวกับการให้ความหมายของ การพึ่งตนเองได้ มีดังนี้

ประเจ็ด อู่สูงเนิน (2553) เกษตรกรวัย 68 ปี ทำนาและปลูกพืชผักในครัวเรือนแบบผสมผสาน ให้ความหมายการพึ่งตนเองว่า อยากกินอะไรก็ทำเอง ปลูกเอง เหลือกินเหลือใช้ จึงค่อยขาย ทำนาก็ต้องพึ่งตัวเองให้ได้ มีกลุ่มกรรมการประชุมกันเพื่อวางแผนแก้ปัญหาตามลำดับก่อนหลัง มีกองทุนร่วมกันเพื่อช่วยเหลือกันยามฉุกเฉิน มีหนี้สินก็สามารถชำระหนี้ได้ไม่ต้องให้ชาวบ้านเดือดร้อน ใช้ชีวิตสบายๆ ไม่ต้องรวยมากพอดีๆ ไม่โลภมาก

ยงยุทธ ทับทอง (2553) เกษตรกร กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ให้แนวคิดว่าพึ่งตนเองในเรื่องการเป็นชาวนาว่า การทำนาต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ช่วยแรงกันลดการจ้างแรงงาน ลดรายจ่ายได้ และต้องมีกลุ่มเครือข่ายช่วยเหลือกัน สร้างความสามัคคี ใจผู้รวยไม่มี ชาวบ้านก็จะอยู่อย่างสงบสุข

กล่าวโดยสรุปความหมายของการพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของคนที่ จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด มีอาชีพสุจริต มีรายได้พอเพียงกับการใช้จ่ายใช้สอย มีปัจจัยสี่ที่ จำเป็นสมฐานะ ไม่มีหนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้พอกินในครอบครัวก่อน เหลือกินแล้วจึงขาย สามารถ หาความสุขจัดการชีวิตให้ตนเองและครอบครัวสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสม มีกินมีใช้ยาม ปกติ มีคุณภาพชีวิตที่ดีโดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น ชุมชนมีทรัพยากร (Resource) ของตนเอง โดยไม่ต้องรอพึ่งพิงจากภายนอก มีกองทุนยามฉุกเฉิน มีการ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ระบบเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทย

ชาวนาในประเทศไทยนับว่าเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่สุดคือมีจำนวนถึง 3.7 ล้านครัวเรือน จากจำนวนเกษตรกรทั้งหมด 5.6 ล้านครัวเรือน หรือคิดเป็นร้อยละ 66 ของเกษตรกรทั่วประเทศ (อารีวรรณ คูสันเทียะ, 2553) เพราะข้าวเป็นอาหารหลักของคนไทย อาชีพชาวนาเป็นอาชีพดั้งเดิม ของคนไทยที่สืบทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง ถือได้ว่าเป็นอาชีพเก่าแก่ที่สุดของประเทศไทย การทำนา เป็นงานหลักของบรรพบุรุษมาแต่โบราณ จากระบบการปกครองของไทยโบราณ อย่างน้อยในสมัย อยุธยาเรื่อยมาจนถึงรัชกาลที่ 5 เป็นระบบที่ใช้ที่ดินเป็นสิ่งกำหนดระดับทางสังคมของคน ที่เรียกว่า "ศักดินา" อาชีพชาวนาจึงต้องเป็นอาชีพที่สำคัญในการผลิตอาหารเลี้ยงดูราชอาณาจักร จนต้องจัดสรรพื้นที่เพื่อควบคุมทรัพยากรให้ได้ผลประโยชน์มากที่สุด (ประภัสสร์ ชูวิเชียร, 2551) ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2552) กล่าวว่า ชาวนาไทยคือ เจ้าของที่ดินขนาดเล็ก และมักเป็น เจ้าของเครื่องมือการผลิตอื่นๆ ด้วย เช่น ควาย, คันไถ, คราด, เคียว เป็นต้น ในอดีตนั้น ชาวนาทำ นาเพื่อได้ผลผลิตมาเลี้ยงครอบครัว ใช้แรงงานของครอบครัวในการผลิต ปัจจุบันชาวนาเกือบ ทั้งหมดจะทำนามุ่งจะขายผลผลิตของตนในตลาด ชาวนาภาคอีสานจำนวนมากปลูกข้าวเจ้าขาย ได้เงินไปซื้อข้าวเหนียวมากิน ชาวนาไทยกลายเป็นกสิกรหรือเกษตรกร ที่ฝรั่งเรียกว่า farmers ไป เกือบหมดแล้ว

เพราะพื้นที่ในประเทศไทยส่วนใหญ่จะปลูกข้าวกันทั้งประเทศและปลูกกันมาก ในภาคกลาง ซึ่งบางครั้งคำเรียกภาคกลางว่า "อู่น้ำ" ของเอเชีย การทำนาของประเทศไทย ทำนาได้ทุกภาค การทำนามี 2 ประเภท คือ นาปี และนาปรัง นาปี หมายถึงการทำนาในช่วงฤดูฝน คือระหว่างเดือน พฤษภาคม – กันยายน ส่วนนาปรัง หมายถึงการทำนาออกฤดูฝน โดยชาวนาได้

ใช้น้ำจากลำคลองและเขื่อนระบายน้ำแทนน้ำฝน ผลผลิตจากการทำนาจำนวนมากส่งผลให้ประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวอันดับ 1 ของโลกมากกว่า 20 ปี ด้วยปริมาณสูงสุด 9.7 ล้านตัน หรือเฉลี่ย 7-8 ล้านตันต่อปี การผลิตข้าวและแปรรูปเป็นข้าวสารส่งออกนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาถึงปีละ 104,000 ล้านบาท เมื่อรวมกับมูลค่าการค้าข้าวภายในประเทศก็จะมีมูลค่ารวมปีละกว่า 200,000 ล้านบาท จนถึงปัจจุบันนี้ไทยยังเป็นประเทศที่ครองสถิติการส่งออกข้าวเป็นอันดับ 1 ของโลก รองลงมาคือประเทศเวียดนาม พร้อมทั้งชื่อเสียงข้าวหอมมะลิของไทยที่มีเอกลักษณ์เป็นที่รู้จักไปทั่วโลกเป็นที่มาของข้าวประเทศไทย แต่ความจริงที่เจ็บปวดก็คือ ชาวนาไทยกว่าร้อยละ 90 ยังคงด้อยโอกาสและยากจน ด้วยเหตุที่ขาดการพัฒนาอย่างจริงจังจากรัฐบาล (กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2549; ปราโมทย์ วานิชานนท์, 2552)

การทำเกษตรกรรมตามแนวดั้งเดิมในสมัยก่อน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังคำว่า “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” สะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไทยได้เป็นอย่างดี โดยส่วนใหญ่แล้วชาวนาจะใช้ชีวิตอยู่โดยสงบเงียบในชนบท การทำงานของชาวนาจะเริ่มทำงานตั้งแต่เช้าจรดค่ำตลอดทั้งปี เพราะหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยวประจำปีแล้ว พวกเขาก็จะเริ่มปลูกข้าวนาปรัง หรือพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ต่ออีกหรือเลี้ยงปศุสัตว์หรือสัตว์อื่นๆ เสริม เช่น ปลาและเป็ด เป็นต้น โดยปกติปลาจะอาศัยอยู่ตามธรรมชาติในนาข้าว ดังนั้น ต้นกล้าและปลาจะเติบโตไปพร้อมๆ กัน วิถีเกษตรกรรมในการหาอยู่หากินที่เกื้อกูลธรรมชาติใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ใช้แรงงานควายและแรงงานคนในครอบครัวมาช่วยกันทำ ยามดึกานาเกี่ยวข้าวก็พึ่งพาสายสัมพันธ์ชุมชนเอาแรงช่วยเหลือกัน ผลผลิตที่ได้ใช้บริโภคภายในครัวเรือนเหลือจึงขาย ชีวิตครอบครัวชาวนาในสมัยก่อนจึงสงบเรียบง่าย จนถึงต้นปี พ.ศ.2500 การเกษตรกรรมยังคงเป็นแบบดั้งเดิมอย่างแท้จริง ยังไม่มีเครื่องจักรกลผ่อนแรงหรือเครื่องมืออำนวยความสะดวกใดๆ ในภาคเกษตรกรรม เว้นแต่รถไถนาขนาดใหญ่ที่จะพบเห็นบ้างในห้วงปลายๆ ของช่วงนี้ ซึ่งนับได้ว่าในห้วงปลายนี้ เป็นห้วงของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมไปสู่สังคมเกษตรกรรมยุคใหม่ที่อาศัยเครื่องจักรกลทุนแรงมาแทนที่ และได้เข้าสู่ยุคเกษตรกรรมในเชิงพาณิชย์ หรือที่เรียกว่าเป็นการทำเกษตรกรรมตามแนวกระแสหลัก ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวปริมาณมากและต้องใช้สารเคมีมากๆ ด้วย

เมื่อการพัฒนาประเทศเข้าสู่ความทันสมัยลงสู่พื้นที่ชนบท มีการปรับระบบการผลิต จากพึ่งพิงแรงงานควายแรงงานคนพึ่งพาธรรมชาติกลายเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยี นำปุ๋ยเคมีเข้ามา แทนที่ขี้วัวขี้ควาย กลายเป็นการทำเกษตรกรรมตามแนวกระแสหลัก คือการเกษตรที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวปริมาณมากๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากด้วย จึงต้องมีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชจำนวนมากเพื่อไม่ให้ผลผลิตเสียหาย ผลของการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตดังกล่าว ทำให้ชาวนาหลายคนต้องเปลี่ยนสถานะจากคนทำนาเป็นผู้เช่านาเป็นผู้จัดการนาที่ต้องหาเงินมาลงทุนทำนาทั้งค่าจ้างแรงงานค่าใช้จ่ายอันเกิดจากเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยี ปุ๋ยเคมี สารเคมี บางรายถึงขั้นกลายเป็นลูกจ้างบนที่ดินทำกินของตัวเอง จากปัญหาของชาวนาไทยส่วนใหญ่มาจากการไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ผลผลิตข้าวไม่ได้ราคา ผลผลิตไม่มีคุณภาพ มีหนี้สินล้นพ้นตัว ทำให้หลายรายต้องขายที่นาเพื่อชดเชยหนี้จนต้องเช่าที่คนอื่นทำนา ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงและที่สำคัญปัจจัยประสิทธิภาพการผลิตยังต้องอาศัยธรรมชาติและการซื้อการจัดการด้วยต้นทุนที่สูง อาทิ เรื่องน้ำ ปุ๋ย พันธุ์ข้าว และอุปกรณ์ทางการเกษตร เป็นต้น อีกประการที่หลายฝ่ายต่างมองเห็นและขอให้รัฐบาลเร่งช่วยเหลือคือการเพิ่มอำนาจการต่อรองของเกษตรกรหรือชาวนาหมายถึงการช่วยเหลือกระบวนการเพิ่มคุณภาพการผลิตอันได้แก่ การบริหารจัดการน้ำ พันธุ์ข้าว การแปรรูปข้าว การทำตลาด เป็นต้น ทั้งนี้เพราะที่ผ่านมามักเป็นรองพ่อค้าหรือผู้รับซื้อผลผลิตอันเป็นปัญหามาจากไม่มีที่จัดเก็บผลผลิตและอุปกรณ์เครื่องมือที่มีมาตรฐาน ได้แก่ ลานตากข้าว ไซโล และเครื่องอบลดความชื้น เป็นต้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล (2552) เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา กล่าวไว้ตอนหนึ่งในการปาฐกถาพิเศษเรื่อง "ภูมิใจข้าวไทยรักษะผืนนาไทย" ในงานมหกรรมข้าวและชาวนาไทย พ.ศ.2552 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีรับสั่งต้องการให้มีผู้ลงชุมชนเพื่อเก็บรักษาข้าวให้ได้มาตรฐาน เพิ่มอำนาจต่อรองให้มากขึ้น การบริหารจัดการข้าวให้เป็นประสิทธิภาพทั้งระบบ เพราะขณะนี้แม้จะมีการรับประกันราคาข้าว แต่ต้องเป็นข้าวที่มีคุณภาพเท่านั้น”

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2551) กล่าวถึง เส้นทางระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนไทย คือ วิถีชีวิตของผู้ผลิตเล็กอิสระ เกษตรกรและหัตถกรรมรายย่อย ซึ่งประกอบกันเป็นประชากรส่วนใหญ่ของสังคมไทยมีพัฒนาการของเส้นทางระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนมายาวนานแบ่งเป็น 4 ช่วง คือช่วงที่ 1 แนวคิดชุมชนแบบลัทธิพระศรีอริยในวงสมัยศักดินาตั้งแต่โบราณ - พ.ศ.2475 เป็นช่วงที่ มักจะเกี่ยวพันกับศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน โดยเฉพาะลัทธิพระศรีอริยเมตไตรยหรือตนบุญ และปะทุเป็นช่วงๆ มีทั้งในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงที่ 2 แนวคิดชุมชนในลัทธิชาตินิยม ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 - พ.ศ.2490 ช่วงที่ 3 การก่อรูปของแนวคิด

วัฒนธรรมชุมชน ทศวรรษ 2520 – พ.ศ.2540 และช่วงสุดท้ายคือแนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดทางเลือกคู่ขนานของสังคมไทย พ.ศ.2540 ถึงปัจจุบัน ซึ่งฉัตรทิพย์เห็นว่าแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทย ไม่มีความต่อเนื่องทางวิชาการในการศึกษาเรื่องเศรษฐกิจชาวนา ถือเป็นช่องว่างทางวิชาการของไทยในการที่จะเข้าใจเศรษฐกิจชาวนาทั้งในทางกว้างและลึกซึ้งๆ ที่เศรษฐกิจชาวนาเป็นเศรษฐกิจภาคสำคัญ และเกี่ยวพันกับคนส่วนใหญ่ของประเทศ การค้นคว้าเกี่ยวกับเศรษฐกิจชาวนาในสังคมไทยที่ผ่านมาไม่ได้อธิบายถึงสถานภาพตัวตนของชาวนาหรือเศรษฐกิจชาวนาอย่างกระจ่างชัด จะมีที่กล่าวถึงก็คือในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนแต่แนวคิดดังกล่าวยังขาดสาระด้านเศรษฐกิจ หรือถ้ามีเป็นการยกตัวอย่างกรณีชาวบ้านหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จเป็นรายๆ ไป ในแง่การศึกษาเศรษฐกิจการเกษตร ก็เป็นวิธีวิเคราะห์ฟาร์มแบบทุนนิยมที่ศึกษาตลาดและราคาสินค้าเกษตรชนิดต่างๆ มากกว่าศึกษาองค์การผลิตแบบครบวงจร ซึ่งเป็นหัวใจเศรษฐกิจชาวนาไทย รวมทั้งแทบจะไม่มีการศึกษาเครือข่ายของเศรษฐกิจชุมชนชาวนากับเศรษฐกิจสาขาอื่น

กล่าวโดยสรุปผู้วิจัยเห็นว่า ชาวนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ของประเทศที่ผ่านมายาวนานตามคำกล่าวของฉัตรทิพย์ นาถสุภา คือตั้งแต่ก่อน พ.ศ.2475 ซึ่งมีรูปแบบการดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวทางการทำเกษตรตามแนวแนวเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน คือถ้าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงให้พึ่งตนเองได้ควรเป็นเกษตรกรรมธรรมชาติ ที่ใช้แรงงานในครัวเรือนและความร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน แทนการพึ่งเทคโนโลยีที่ทันสมัย หรือการใช้สารเคมีจำนวนมากเช่นในปัจจุบัน นอกจากจะช่วยลดต้นทุนในการผลิตได้แล้ว เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีวิถีพอเพียง คือพออยู่พอกินตามสมควรและมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน และช่วยส่งเสริมให้อยู่ในสิ่งแวดล้อมดีและคุณภาพชีวิตที่ดีตามมา หรือกล่าวได้ว่า ชาวนาในปัจจุบันมีพัฒนาการของการทำเกษตรกรรมทั้งสองแนวทางคือการทำเกษตรตามแบบดั้งเดิมที่พออยู่พอกินใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง เช่นการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรอินทรีย์ เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งผสมผสานกับเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนมากขึ้น ในขณะเดียวกัน ชาวนาอีกจำนวนมากยังคงทำเกษตรกรรมตามแนวกระแสหลักคือเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลักจึงทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายสูงตามมาและอยู่ในวงจรของความมีหนี้สินและยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้จริงๆ แม้จะเป็นชาวนาที่อยู่ในหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงด้วยก็ตาม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รูปแบบการออมทรัพย์ (Saving)

การศึกษาในรูปแบบการออมทรัพย์ทั้งการออมในระบบผ่านสถาบันการเงินของรัฐหรือเอกชนและนอกระบบสถาบันการเงินต่างๆ มีการศึกษาวิจัยที่แสดงรูปแบบการออมของประชาชนที่ดังนี้

นฤมล นิราทร และคณะ (2550) ศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาจากประชาชนผู้ประกอบการอาชีพต่างๆ ในเขตดินแดง จำนวน 515 คน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับเงินออมว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 48.34 โดยในจำนวนนี้ผู้ประกอบการในกลุ่มบริการ การค้า และ หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ มีสัดส่วนของผู้ที่ระบุว่าเงินออมสูงสุดคือร้อยละ 68.35, 57.69 และ 50.00 ตามลำดับ ส่วนอาชีพเก็บขยะและรับจ้างมีสัดส่วนของผู้มีเงินออมต่ำสุดคิดเป็นร้อยละ 33.33 และ 26.67 ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับการมีเงินออมตามกลุ่มอาชีพ พบว่า ในภาพรวมกลุ่มอาชีพการผลิตและการค้ามีเงินออมสูงสุด ส่วนกลุ่มอาชีพที่มีเงินออมต่ำสุดคืออาชีพรับจ้างทั่วไป เก็บขยะ และขนส่ง ในส่วนของรูปแบบการออมส่วนใหญ่ออมในรูปแบบของเงินฝากธนาคาร รองลงมาคือ การทำประกันชีวิต เล่นแชร์ และกลุ่มออมทรัพย์ ตามลำดับ

ปรารธนา หลีกภัย (2551, บทคัดย่อ) ศึกษาวิเคราะห์การออมของครัวเรือนในจังหวัดตรัง พบว่า ครัวเรือนในจังหวัดตรังส่วนใหญ่มีการออมโดยถือเงินสด เฉลี่ยการออมต่อเดือนไม่เกิน 2,500 บาท วัตถุประสงค์ของการออมเพื่อการศึกษาของบุตรหรือผู้อยู่ในการอุปการะ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการออมมากที่สุด คือ รายได้ครัวเรือน จำนวนผู้พึ่งพิง และระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว

วรรณรา ชื่นวัฒนา และคณะ (2552) ศึกษาในรูปแบบการออมและแนวทางการส่งเสริมการออมสำหรับประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 4 จังหวัด ได้แก่ ยโสธร อุบลราชธานี นครราชสีมาและชัยภูมิ โดยใช้แบบสอบถามรูปแบบการออมของครัวเรือนทั้งหมด 1,808 ครัวเรือน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีทรัพย์สินที่เป็นอสังหาริมทรัพย์คือบ้านและที่ดิน ในขณะที่รูปแบบการออมในกรมธรรม์ประกันชีวิต แต่เมื่อมองเฉพาะในกลุ่มอาชีพเกษตรกรรม พบว่า รูปแบบการออมเรียงลำดับจากมากที่สุดไปหาน้อยมี 11 รูปแบบ คือ เก็บเป็นเงินสดร้อยละ 36.3 กรมธรรม์ประกันชีวิต ร้อยละ 35.8 สหกรณ์ออมทรัพย์ ร้อยละ 34.9 ธนาคารพาณิชย์ / ธ.ก.ส. / SME. ร้อยละ 32.8 กองทุนเงินล้านร้อยละ 23.5 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตร้อยละ 20.4 กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ร้อยละ 15.2 กองทุนแรงงาน ร้อยละ 10.0 หุ้น/หน่วยลงทุน ร้อยละ 7.5 เล่นแชร์ ร้อยละ 4.7 และปล่อยกู้ ร้อยละ 3.8

วราวุธ สุวรรณระดา (2550) ศึกษาการจัดสวัสดิการเพื่อการชราภาพของประเทศไทย พบว่า ญี่ปุ่นสร้างระบบการออมเงินเพื่อวัยชราในระบบบำนาญแห่งชาติ เพื่อสร้างระบบคุ้มครอง รายได้หลังเกษียณให้ประชาชนสามารถมีเงินเพียงพอต่อการดำรงชีพอย่างมีเสถียรภาพ และใน ส่วนของภาคเกษตรกรรมนั้น เกษตรกรชาวญี่ปุ่นมีระบบการได้รับความช่วยเหลือโดยสหกรณ์ การเกษตรญี่ปุ่น (Japan Agriculture Cooperatives: JA) ให้ความช่วยเหลือเกษตรกรที่เป็น สมาชิก ทั้งเกษตรกรที่เป็นนายจ้างและลูกจ้างและสมาชิกสมทบในการให้ความรู้ในด้าน เทคโนโลยีการเกษตร การกู้ยืม การร่วมกันซื้อเครื่องจักร เครื่องมือเครื่องใช้ ปุ๋ยสำหรับการผลิต การให้เงินอุดหนุน และความช่วยเหลือด้านการเงินแก่สมาชิก ซึ่งจะดำเนินธุรกรรมธนาคารผ่าน JA Bank และยังมีบริการออมเงินด้วยการฝากเงินกระแสรายวัน ออมทรัพย์ สะสมทรัพย์ด้วย นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการออมอื่นๆ ได้แก่ ระบบประกันชีวิต ส่วนใหญ่จะผ่าน JA Bank เช่นกัน เพราะมีระบบเครือข่ายสาขาทั่วประเทศ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอเกี่ยวกับการ ออมภาคบังคับของประเทศไทยเรียกว่าการจัดตั้งกองทุนบำเหน็จบำนาญแห่งชาติ หรือ กบข. (National Pension Fund) ซึ่ง ดิเรก บัณฑิตวิวัฒน์ (2549, หน้า 13 – 15) สรุปไว้ว่า ควรมีระบบ การออมภาคบังคับ (Forced Saving) เป็นการออมของผู้ใช้แรงงานและนายจ้างและจะได้รับคืน เป็นเงินบำนาญเมื่อไม่ได้ทำงานแล้ว ซึ่งมีลักษณะคล้ายๆ กับกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ หรือ กบข. มีประโยชน์เพื่อเป็นกลไกให้ประชาชนเก็บออมเงินให้พอเพียง อย่างน้อยเพื่อจะเลี้ยงดู ตนเองในยามชราและเป็นการระดมเงินออมระดับชาติเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กันไป ในทัศนะของผู้วิจัยคิดว่าการจัดตั้งกองทุนดังกล่าวนี้จะเกิดผลในทางปฏิบัติค่อนข้างยากเนื่องจาก การดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนต่างๆ ในชุมชนที่จะเกิดผลประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริงนั้น ยังไม่มีความชัดเจน ไม่ต่อเนื่อง และเป็นช่องทางการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์และการทุจริตของผู้ที่ เกี่ยวข้องดังที่เป็นข่าวให้เห็นความล้มเหลวของการจัดกองทุนเพื่อสวัสดิการ เช่นกองทุนฌาปนกิจ สงเคราะห์ เป็นต้น และการใช้มาตรการภาคบังคับกับประชาชนที่มีความแตกต่างของบุคคล โดยเฉพาะประชาชนจำนวนมากที่มีรายได้น้อย

กล่าวโดยสรุปการศึกษารูปแบบการออมทรัพย์ส่วนใหญ่ประชาชนในหลายๆ สาขาอาชีพ นิยมที่จะออมในระบบสถาบันการเงิน เช่น การฝากเงินกับธนาคารต่างๆ ซึ่งมีความสะดวกใน การดำเนินการ ผู้วิจัยคิดว่าการฝากธนาคารสามารถเบิกถอนมาใช้ได้สะดวก แต่จะไม่เป็น การปลูกฝังแนวคิดการออมที่ยั่งยืน อีกทั้งการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลตอบแทนที่ค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับการออมรูปแบบอื่นๆ ในรูปของการลงทุนระยะยาว เช่น การสะสมเงินเข้ากองทุน สรรองเลี้ยงชีพ การซื้อพันธบัตรรัฐบาล หรือการทำประกันชีวิต เป็นต้น

งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Theory) และหมู่บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficient Economic Best Practice Village)

จากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานให้กับประชาชนชาวไทยเพื่อนำไปปฏิบัติได้เหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งมีผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการต่างๆ ได้ศึกษา อธิบายและนำไปประยุกต์ใช้อย่างแพร่หลาย พอสรุปได้ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2552) นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปอธิบายเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนได้ว่า ในระดับชุมชนมีเศรษฐกิจชุมชนที่มีหลากหลายกิจกรรมที่ล้วนสัมพันธ์กันแบบเกื้อกูล (Cluster) คล้ายเกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม วนเกษตร ซึ่งการจัดการเศรษฐกิจโดยเชื่อมโยงกันดังกล่าวก่อให้เกิดผลเป็นทวีคูณ (Synergy) ประหยัดทรัพยากร แรงงาน และทุน แต่ได้ผลมากกว่าการทำกิจกรรมแต่ละอย่างแบบแยกกัน เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองให้ได้ทุกระดับเริ่มจากครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดและสำคัญที่สุดของสังคม ถ้าครอบครัวพึ่งตนเองได้ในระดับพื้นฐานมีพออยู่พอกิน ช่วยตัวเองได้โดยไม่ต้องไปพึ่งพาคนอื่นจนเป็นการสร้างความยุ่งยากลำบากให้คนอื่น ทั้งนี้ครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกันในระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วย มุมมองในเรื่องเศรษฐศาสตร์คือการมีกระบวนการผลิต และการบริโภคในชุมชนเองก็จะก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ และสามารถสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง เมื่อไม่เสียด ไม่โลภ ก็จะมีสติและสมานิติที่จะคิดปรับปรุงพัฒนาสิ่งที่ตัวเองมีอยู่นั้น ไม่ถูกบีบคั้นด้วยเงื่อนเวลา หรือด้วยหนี้สิน ก็จะมีเวลาที่จะพัฒนาทักษะในการทำมาหากินและประกอบอาชีพได้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2550) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงด้านการพึ่งพาตนเองว่าเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอมีพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่ทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญ ก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

ศิริบุรณ์ ณ์ฐพันธ์ (2551) ได้รวบรวมตัวอย่างที่สะท้อนบทเรียนการน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จากรายการ "ทำดี-ทำได้" มีข้อสรุปการทำดีที่ทำได้ของ สุเมธ ตันติเวชกุล ที่อธิบายการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ทั้งในระดับประเทศจนถึงปัจเจกบุคคลว่าควรมี "ความพอดี" 6 ประการกล่าวโดยสรุป ได้แก่

1. ความพอดีในตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจคือ ทำจิตใจให้ดี ไม่ดูถูกคนอื่น ไม่โลกมาก กำหนดความสุขอย่างเรียบง่าย
2. ความพอดีด้านสังคม ต้องมีความเอื้ออารีต่อกัน สามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. ความพอดีด้านเศรษฐกิจ จัดการตัวเองให้พอดี อย่าอยู่เกินตัว
4. ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เรียนรู้และใช้อย่างระมัดระวังอย่างรอบคอบ
5. ความพอดีด้านเทคโนโลยี ที่ให้ประโยชน์แก่ตัวเองโดยไม่ฟุ้งเฟ้อย หรือไร้เหตุผล
6. ความพอดีด้านบ้านเมือง เคารพในกฎระเบียบ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม

โฆสิต บั้นเปี่ยมรัตน์ (อ้างอิงใน โสภา ศรีสำราญ, 2550, หน้า 16) กล่าวว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้ได้กับทุกคน แต่คนใช้ต้องปรับให้เข้ากับสถานการณ์และภารกิจของตัวเอง จึงต้องเข้าใจตนเองเป็นอย่างดีจึงจะปรับใช้อย่างได้ผล และสิ่งสำคัญคือต้องมีความรู้ รู้จริงในเรื่องที่ตนเองทำ ซึ่งต้องแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง

ธันวา จิตต์สงวน และคณะ (2551) ศึกษาแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง บทเรียนจาก 40 หมู่บ้าน พบว่า เป้าหมายสุดท้ายของเศรษฐกิจพอเพียงที่นับว่าเป็นความสำเร็จคือการแปลงหลักการของปรัชญาที่เป็นนามธรรมให้เป็นภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนจริงๆ ไม่ใช่การขับเคลื่อนในรูปของโครงการหรือกิจกรรมชั่วคราวในชุมชน และการศึกษาครั้งนี้ ได้สรุปปัจจัยหลักที่สุดในด้านบวกและด้านลบในทุกภูมิภาคไว้คือ ปัจจัยด้านบวกหรือปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ 1) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร 2) การบริหารจัดการกลุ่มอาชีพที่หลากหลาย 3) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก 4) วิถีชีวิตและวัฒนธรรมบนทางสายกลาง และ 5) ผู้นำชุมชนมีศักยภาพและโดดเด่น ในส่วนของปัจจัยด้านลบหรืออุปสรรค ได้แก่ 1) กระแสวัตถุนิยมจากภายนอก 2) ขาดปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยี 3) ความขัดแย้งในกลุ่มหรือผู้นำ 4) ทศนคติที่พึ่งพาทักษะจากภาครัฐและเอกชน และ 5) ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายภาครัฐ

สุภาคย์ อินทองคง (2552) เปรียบเทียบเศรษฐกิจพอเพียงกับการออมไว้ว่า การออม คือ กิจกรรมหนึ่งของการเรียนรู้ การปฏิบัติพัฒนาชีวิตตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นได้ว่า การออม นั้นคือการรู้ การคิด การปฏิบัติ ที่มุ่งให้เกิดการประหยัด การถนอม การสงวน ทั้งชีวิต สิ่งของและทรัพยากรธรรมชาติที่เรามีที่เรหาได้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเป็นปัจจัยการดำรงชีวิต และพัฒนาชีวิตให้เจริญไม่ตกอยู่ในความประมาทขาดสติ ความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ ดังนั้นก็คือ ความรู้ ความคิด และการปฏิบัติ ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง จะเห็นได้ว่า

ในกระบวนการออมทุกประเภทนั้นจะเน้นที่สัจจะซึ่งเป็นตัวคุณธรรม จริยธรรม เน้นที่ความซื่อสัตย์ สุจริต เน้นที่ให้ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ เน้นให้รู้จักความพอดี พอประมาณ มีเหตุผล ทั้งการทำ การพูด และการคิดทั้งหมดนี้ก็คือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับหลักการของทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเพราะเป็นหลักการตามหลักของเหตุและผล ซึ่งตามข้อสรุปของ เสรี พงศ์พิศ (2549; สุเมธ ตันติเวชกุล, 2550; โฆสิต บันเปี่ยมรัตน์, 2550; สุภาคย์ อินทองคง, 2552) ซึ่งกล่าวถึงหลักของทฤษฎีว่าถ้าปฏิบัติได้จะเกิดผลดีตามนั้น เป็นความจริงที่อยู่บนหลักของนามธรรม หรือตามที่ ศิริบุญรณ์ ณ์รัฐพันธ์ (2551) วิเคราะห์จากข้อสรุปจากการรวบรวมผลการปฏิบัติตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบผลสำเร็จ แต่ในขณะที่ธรรมา จิตต์สงวน และคณะ (2551) ได้วิเคราะห์ผลการดำเนินงานแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงบทเรียนจาก 40 หมู่บ้าน ได้แสดงให้เห็นด้านที่ประสบผลสำเร็จและล้มเหลวด้วย ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าการดำเนินงานต่างๆ จะต้องมีการจัดก่อนหรือข้อจำกัดเสมอ โดยเฉพาะการขับเคลื่อนของสังคมด้วยกลไกที่มาจากภาครัฐ ความยั่งยืนของโครงการและพลวัตของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่นักวิชาการต้องคำนึงถึงด้วย เพราะตามความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่าความสำเร็จของทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของบุคคลหรือชุมชนยังเป็นส่วนน้อยและยังไม่ยั่งยืน น่าจะเกิดจากปัญหาของระบบและกลไกของการพัฒนาภาครัฐที่เป็นการสั่งการลงสู่ชุมชนมากกว่าตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ

การวิจัยและวรรณกรรมเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง (Self-Reliance Concept)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2552) อธิบายการพึ่งตนเองของชาวบ้านในสมัยก่อนที่ทำเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองหรือเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพไว้ว่า ชาวบ้านต้องอาศัยฐานการผลิต 5 ประการที่สามารถจัดหาหรือจัดสร้างขึ้นแก่ตนเองได้คือ 1) ทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ในการผลิตด้านเกษตรคือที่ดิน, แหล่งน้ำ, ป่า, และความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ 2) ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักในการผลิต 3) ความรู้และเทคโนโลยีของชาวนาไทยที่มีความรู้ในการผลิตอย่างดีเยี่ยม กล่าวคือ รู้การทำหรือซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตรของตนเอง, รู้จักข้าวพันธุ์ต่างๆ ว่าเหมาะกับพื้นที่ดินอะไร มีคุณสมบัติทนแล้งทนน้ำทนโรคต่างกันอย่างไร รู้จักวิธีการต่างๆ ในการจัดการกับศัตรูพืชฯ นอกจากนี้ในวิถีวัฒนธรรมของชาวบ้าน เขายังอาศัยสืบทอดความรู้และเทคโนโลยีนี้ต่อไปยังลูกหลานสืบไปได้ด้วย 4) วัฒนธรรมที่ช่วยเสริมระบบการผลิตได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านที่เอื้อต่อความร่วมมือกันในชุมชนเพื่อการผลิต 5) อิสรภาพจากตลาด คือการผลิตขึ้นเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและในชุมชนเป็นหลัก หากมีเหลือจึงอาจขายสู่ตลาด

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2552) ได้ศึกษาเกษตรกรในหมู่บ้านสันติสุข อำเภออุตุขุม จังหวัดยโสธร พบว่า ชาวนาส่วนใหญ่มีพื้นที่ปลูกข้าวของแต่ละครอบครัวโดยปลูกข้าวเหนียวพันธุ์พื้นเมืองเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนที่เหลือจะปลูกข้าวเจ้าหอมมะลิพันธุ์ 105 ไว้ขาย มีต้นทุนการผลิตเป็นเงินจำนวนไม่มาก ต้นทุนสำคัญที่ต้องใช้คือแรงงาน ทั้งแรงงานคนในครอบครัวและแรงงานรับจ้าง ค่าปุ๋ย ซึ่งเน้นการใช้ปุ๋ยอินทรีย์มากกว่าปุ๋ยเคมี และไม่ได้ใช้ปุ๋ยอย่างเข้มข้นเช่นที่ใช้ในการปลูกพืชเศรษฐกิจ สาเหตุหนึ่งอาจเนื่องมาจากข้อจำกัดด้านแหล่งน้ำ ทน และเทคโนโลยีทำให้ชาวบ้านยังคงรักษาการผลิตที่ใช้เงินน้อย และหารายได้เสริมจากอาชีพเสริมและการขายแรงงานนอกภาคเกษตร แสดงให้เห็นว่าการพึ่งพิงตนเองของชุมชนสันติสุข เป็นการพึ่งพิงตนเองที่ไม่อาจตัดขาดจากความสัมพันธ์ภายนอกที่ยังต้องพึ่งพาการบริโภคนิยมอยู่ด้วย

เดชา ศิริภัทร (2552) ประธานเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และประธานศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคมและผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญซึ่งทำงานส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกการใช้สมุนไพรในนาข้าว สวนผักและผลไม้ รวบรวมและพัฒนาพันธุ์พืชพื้นเมือง ส่งเสริมการจัดตั้งโรงสีชุมชนโดยกลุ่มสตรีในจังหวัดสุพรรณบุรี มีความเห็นว่าเกษตรกรรมแผนใหม่ที่มุ่งเน้นตอบสนองความต้องการของตลาดเป็นสาเหตุที่ทำให้ทรัพยากรพันธุกรรมเสื่อมสลาย เกษตรกรพึ่งตนเองไม่ได้ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตและตลาดจากภายนอกทั้งสิ้น ถูกเอารัดเอาเปรียบเป็นที่มาของหนี้สิน ความยากจนและความต่ำต้อยไร้ศักดิ์ศรีของเกษตรกร เขาเสนอความคิดว่า ระบบการเกษตรทางเลือกที่จะสู้กับระบบการเกษตรแผนใหม่ได้นั้นมีหลายรูปแบบเช่นบทเรียนจากระบบเกษตรดั้งเดิมของจีน ระบบเกษตรกรรมถาวรในออสเตรเลีย ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ในอังกฤษ ระบบเกษตรกรรมธรรมชาติในญี่ปุ่น ระบบเกษตรนิเวศในอินเดีย ระบบวนเกษตรในไนจีเรีย ระบบเกษตรกรรมแบบ ไบโอดีนามิก (Biodynamic) ในเยอรมัน และระบบเกษตรผสมผสานของไทย ทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการพึ่งตนเองได้ของเกษตรกร และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

คำเตือน ภาษี (กัลยาณี พรหมสุภา, 2553) เกษตรกรและปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ ต้นแบบของเกษตรธรรมชาติที่เปลี่ยนความล้มเหลวจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวในยุคของพืชเศรษฐกิจผลิตเพื่อขายมาเป็นเกษตรธรรมชาติตามแบบดั้งเดิม เพราะค้นพบว่าการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นวิถีที่คนและสัตว์อยู่ร่วมกันโดยไม่จำเป็นต้องใช้ยาปราบศัตรูพืช เพราะแมลงศัตรูพืชแต่ละชนิดธรรมชาติได้จัดสรรให้ทำลายกันเองอยู่แล้ว ชากพืชและฟางข้าวคือปุ๋ยที่ดีที่สุด ดังนั้น คำเตือน ภาษี จึงทำเกษตรธรรมชาติด้วยการไม่ไถ ไม่ใส่ปุ๋ย ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ไม่กำจัดวัชพืช แต่ได้ผลผลิตดีกว่าเดิม และให้แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเองไว้ว่า การทำเกษตรแบบดั้งเดิมคือทำทุกอย่างเพื่อให้พึ่งตนเองได้ก่อน โดยการเร่งหาทางให้ธรรมชาติกลับมาทั้งดินดำ น้ำชุ่ม ทั้งฝนป่า

อุดมสมบูรณ์ พยายามลดรายจ่ายทุกอย่างลง ทนอยใช้หนี้ไปเรื่อยๆ ลดการใช้สารเคมี และกิน
อย่างพอเพียงตามพืชที่เราปลูกอยู่ในที่นา จนสามารถปลดหนี้ได้

ผาย สร้อยสระกลาง (กัลยาณี พรมมสุภา, 2553) ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์อีก
ท่านหนึ่ง ที่ทำเกษตรธรรมชาติ หรือเรียกอีกอย่างว่า “เกษตรประณีต” กล่าวว่าขั้นตอนการทำ
เกษตรประณีตให้ประสบความสำเร็จต้องมีอย่างน้อย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนของการกำหนด
เป้าหมาย ขั้นตอนการรวมพลัง ขั้นตอนการตั้งมั่นและขั้นตอนการตั้งใจ การตั้งเป้าหมายต้องอาศัย
การคิดการคำนวณ และที่สำคัญต้องคิดถูกทำถูก การรวมพลังคนในบ้าน คนในชุมชนมาช่วยกัน
สร้างอาหารให้เป็นพลังของคนทั้งแผ่นดิน การตั้งมั่น คือ ต้องรู้จักตนเอง รู้จักผู้อื่นและรู้จัก
สิ่งแวดล้อม สำหรับการตั้งใจหมายถึงตั้งใจทำมาหากิน เกษตรกรที่ทำเกษตรประณีต 1 ไร่
เมื่อมั่นใจแล้วขยายผลจากเล็กไปหาใหญ่ ซึ่งจะมีอยู่มีกิน ลดหนี้สิน มีความสุขและมีบ้านญาติ
ในระยะยาว ตลอดจนคนในครอบครัวกลับมาอยู่ด้วยกันอย่างอบอุ่น ชุมชนมีเวลามาปรึกษาหารือ
เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ได้ กล่าวได้ว่าการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา
ความยากจนของคนอีสาน ซึ่งตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่าคนยากจน มีที่ทำกินน้อย จะทำอย่างไร
จึงจะพึ่งพาตนเองได้ และมีสุขภาพดี ครอบครัว มีความสุข คือ ทำให้ตัวเองอยู่รอดก่อนจะรวย
และอาจกล่าวได้ว่าเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นรากฐานที่มั่นคงของเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่
การแก้ปัญหาความยากจนของคนอีสาน นั่นเอง ซึ่งการทำเกษตรประณีตนั้น เป็นการเปลี่ยน
วิธีคิดใหม่ของเกษตรกร จากการคิดเพียง 1 ไร่ คือ ที่ดิน 1,600 ตารางเมตร ไม่มี การคำนวณ
และคำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้มากนัก การคิดว่า 1 ไร่มี 1,600 ตารางเมตร หยาบเกินไป อาจจะต้อง
คิดเป็นตารางฟุต ตารางนิ้ว หรือตารางเซนติเมตรไปเลย เป็นการทำให้ไม่คิดเฉพาะดิน แคได้
ดินก็สามารถปลูกพืชได้ เช่น ปลูกมันเทศซึ่งลงหัวในดิน เหนือดินขึ้นไป 2 ชั้น 3 ชั้น ก็มีดินไม่มันก
และมีสัตว์ต่างๆ รอบๆ แปลงปลูกชะอมได้กว่า 500 ต้น เก็บเกี่ยวแต่ละต้นจะมีกินมากมาย มีเหลือ
แจกเพื่อนบ้าน เหลือแจกนำไปขาย พื้นที่เหนือดินปลูกผัก น้ำเต้า ในแปลงปลูกผักไม้ผล ไม้ใช้สอย
พื้นที่ว่างเลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด เป็นต้น (กัลยาณี พรมมสุภา, 2553)

โดยสรุปการศึกษาการพึ่งตนเองของชาวนาดังกล่าวนี้ เป็นผลการศึกษาที่แสดง
ความสำเร็จที่สามารถพึ่งตนเองได้เท่านั้น ผู้วิจัยคิดว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จมีเพียงส่วนน้อย
เมื่อเทียบกับชาวนาไทยซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังไม่พบการศึกษาที่จะชี้ชัดถึง
ความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในความเป็นจริง ความล้มเหลวในระดับของครัวเรือน หรือชุมชนที่
ไม่สามารถพึ่งตนเองได้จริง หรือพึ่งได้แต่ไม่ยั่งยืน เป็นต้น

งานวิจัยและวรรณกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทย

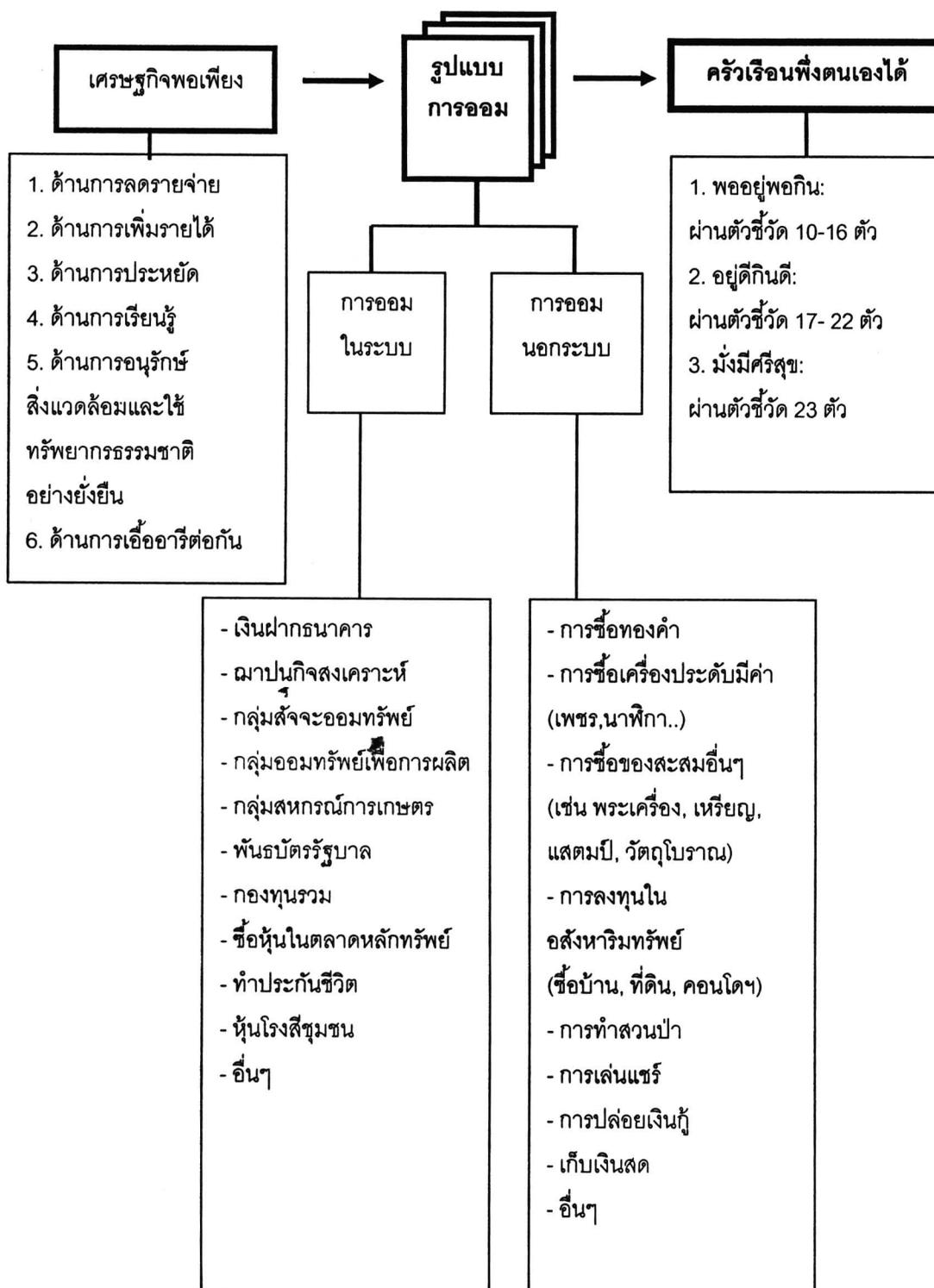
พิชัย สุขวุ่น (2551) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิถีชีวิตชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในเชิงเกษตรอุตสาหกรรมไว้อย่างน่าสนใจว่า เหตุผลสำคัญที่ชาวนาในอดีตเคยผลิตแบบเกษตรกรรมเพื่อบริโภคเปลี่ยนมาเป็นการผลิตแบบใหม่เพื่อการค้า เมื่อการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทันสมัยขึ้นรองรับการนำผลผลิตสู่ตลาดภายนอก ชุมชน มีการพัฒนากลไกการตลาด ชาวนาจึงได้รับการเสนอแนะให้ละทิ้งข้าวพื้นเมืองหันมาปลูกข้าวพันธุ์ กข. เพราะให้ผลผลิตเร็ว ประมาณ 3-4 เดือนก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ จึงทำนาได้ปีละ 2-3 ครั้ง ผลผลิตได้มากกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง เมื่อต้องการเพิ่มผลผลิตค่าใช้จ่ายก็มากขึ้น เมื่อต้องใช้เงินทุนจึงต้องกู้เงินจาก ธ.ก.ส. เป็นทุนซื้อรถไถนา ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ด้วยเหตุนี้ชาวนาในกระแสนิยมจึงมีความมุ่งมั่นที่จะสะสมเงินตราแทนการค้ำนึ่งถึงสิ่งแวดล้อมแบบดั้งเดิมทำให้เกิดผลกระทบต่อวงจรชีวิตชาวนาโดยรวม และสุดท้ายก็สูญเสียการพึ่งตนเอง

วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (2554) ศึกษาวิถีการทำนาของจังหวัดนครสวรรค์ รายงานว่าจังหวัดนครสวรรค์ มีเนื้อที่ปลูกข้าวประมาณครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ทั้งหมด จากการเร่งส่งเสริมการผลิตข้าวทำให้จังหวัดนครสวรรค์ประสบปัญหาความยาวนานในเรื่องต้นทุนการผลิตที่สูงสืบเนื่องมาจากการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรก้าวหน้าของจังหวัดนครสวรรค์ โดยการสนับสนุนของวิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.) พบว่า ช่วงปี พ.ศ.2522 – 2523 เกษตรกรหันมาใช้รถไถกันหมด ต่อมาเริ่มใช้สารเคมีและใช้กันมากขึ้น เกิดผลกระทบ สภาพดินเสื่อมทำให้ต้นข้าวไม่สามารถเจริญเติบโตได้ชาวนาเกิดภาวะหนี้สิน ค่าครองชีพสูงขึ้นเนื่องจากรายจ่ายจากค่าเครื่องมือเทคโนโลยี และเครื่องใช้ทันสมัยภายในครัวเรือน ชาวจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นครัวเรือนเกษตรกรทำนาถึงประมาณ 73,199 ครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนประชากรนครสวรรค์ ร่วมกันวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และแสวงหาทางออกร่วมกัน เช่น การปลูกข้าวปลอดสารเคมี จัดตั้งโรงเรียนชาวนาขึ้น มีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้การทำนาในพื้นที่ต่างๆ การฝึกอบรม ส่งเสริมและผลักดันให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชผักปลอดสารพิษมากขึ้น

จิตราภรณ์ เพ็งดี (2552) ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง: ความสามารถในการปรับตัวของชาวนาไทยสู่ภาวะดุลยภาพ จากกลุ่มชาวนาในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอุทัยธานี ผลการศึกษาส่วนหนึ่งสรุปว่า การดำรงอยู่และการประกอบอาชีพของชาวนาที่ชุมชนบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี มีวิถีแบบเศรษฐกิจตลาดกล่าวคือวิถีการผลิตของครัวเรือนส่วนใหญ่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อเร่งให้ข้าวโตเร็วและทำให้ผลตอบแทนในการผลิตสูงที่สุด

และทำการผลิตเชิงพาณิชย์ การจำหน่ายผลผลิตต้องพึ่งพาการตลาด รายได้ต่อปีจึงอยู่ในระดับปานกลางส่งผลให้การออมต่อเดือนน้อย ต่างจากชาวนาที่เป็นกรณีศึกษาอำเภอหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ ชาวนาที่ไม่ใช้สารเคมีในการผลิตจะทำได้เพียงปีละครั้งเพราะต้องรอน้ำฝนตามฤดูกาล ผลผลิตที่ได้ใช้เพื่อการบริโภคในครัวเรือน จึงไม่ต้องพึ่งพิงตลาดมากนัก

สรุปการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง สอนใหญ่แล้ว พบว่า มีรายงานวิจัยที่สนับสนุนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนที่ประสบความสำเร็จและโดยเฉพาะการรายงานความสำเร็จของบุคคลที่ได้รับการประกาศว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ในความเห็นของผู้วิจัยเชื่อว่าการดำเนินงานต่างๆ จะต้องมีทั้งความสำเร็จและไม่สำเร็จด้วย จะมีทั้งสองด้านเสมอ แต่การรายงานความล้มเหลวของโครงการภาครัฐยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่จะค้นหาความจริงในสังคมโดยเฉพาะสังคมชาวนาไทยที่ยังต้องการพัฒนาให้ประสบผลสำเร็จและยั่งยืน

ภาพ 4 กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)